

**RİVAYETLER ÇERÇEVESİNDE BEBEK İDRARININ CİNSİYET
ODAKLI FARKLILIĞI MESELESİ**

The Issue of Gender-Oriented Difference of Infant Urine in Ḥadīth Narrations

RABİA ZAHİDE TEMİZ

Dr. Öğr. Üyesi, Giresun Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Hadis Anabilim Dalı
Assistant Professor, Giresun University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Ḥadīth, Giresun/
Turkey

rabia.zahide@giresun.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-6474-5074>

MAKALE BİLGİSİ / ARTICLE INFORMATION

Makale Türü /Article Types: Research Article

Geliş Tarihi /Received: 1 Haziran 2021

Kabul Tarihi/Accepted: 24 Kasım 2021

Yayın Tarihi/Published: 30 Aralık 2021

Doi: <https://doi.org/10.14395/hid.946255>

ATIF/CITE AS:

Temiz, Rabia Zahide, “Rivayetler Çerçevesinde Bebek İdrarının Cinsiyet Odaklı Farklılığı Meselesi”,
Hitit İlahiyat Dergisi, (Aralık/ December 2021) 20/2

İNTİHAL/PLAGIARISM:

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.
This article has been reviewed by at least two referees and scanned via plagiarism software.
Copyright © Published by Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi – Hitit University Divinity Faculty,
Çorum, Turkey. All rights reserved.

<https://dergipark.org.tr/pub/hid>

The Issue of Gender-Oriented Difference of Infant Urine in Hadīth Narrations

Abstract

According to the religion of Islam, eliminating of objective impurity, purification of environment and body has of great consequence to worship and a healthy life. Filthiness is quoted in many points in the hadīths. In these narrations' defilement objects has been appointed by religion. The importance of removing impurity and how to eliminate it constituted in titles of purification (*tahāra*) and purify of human urine with water is suggested by a unanimous unity in many hadīths with generality terms (*'umūm*). One of these impure elements is urine, which we see used as a medical treatment or a tool for dyeing fabric in *Jāhiliyya* (Age of Ignorance).

There are various narrations about urine, which Islam defines as unclean. Among them, it is not tolerated to urinate towards the Qibla, it is requested not to micturition in stagnant water, it is recommended to do by crouching, and to avoid dispersing urine.

In addition, it is recommended to purify human urine, which is considered impure in many hadīths with general expressions from the Prophet Muhammad (pbuh). It is seen in many marfū' narrations that the Prophet used water in toilet. In a narration, when a badawī urinated in the middle of the masjid, the Prophet was ordered to intervene only by pouring water on the urine. This is among the evidence showing that water is sufficient as a purifier. Apart from all these narrations about cleaning the urine, it is stated in some hadīths in the sources that the Prophet asked for water when an infant urinated on his clothes and was confined to pouring on it.

It is stated in the matn of some versions of this hadīth said "sufficient to pour/sprinkle water into the urine of the baby boy; as for baby girl's, it is necessary washed off." Based on that hadīths, infant boys' urine that in breastfeeding duration, has been suggested that unlike the adult individual, it would be sufficient to clean the urine without washing it, by pouring water on it, and even also it would not be impure. In addition, referring to the phrase "the urine of baby girl must washed" in some matn, it has been claimed that the infant girl' urine even in breastfeeding duration or not, is impure and should laundering.

It has been determined that the hadīths that include the issue of cleansing baby urine in different ways based on gender were reported by 12 different companions in the sources. Some of these hadīths were as a deed or word was marfū', some of as a deed or word was mawūf.

The narrator has been used various words such as “poured, sprinkled, added, flowed” while describing the purification of the urine that got on the Prophet. While describing the infants’ gender, different words were chosen. it is determined that some matn contain general expressions or are based on a single gender, while in others, the baby girl is also detailed, or the infant girl phenomenon is exhibited.

In this paper the narrations will be examined, and issue of gender-oriented difference allegation validity will be inquired in Prophetic tradition.

Keywords: Hadith, Narration, Urine, Infant, Gender

Rivayetler Çerçevesinde Bebek İdrarının Cinsiyet Odaklı Farklılığı Meselesi

Öz

İslâm dinine göre nesnel necasetin giderilmesi, çevre-beden temizliği sağlıklı bir yaşam ve ibadetlerin sıhhati için büyük önem arz etmektedir. Tâhir olmayan unsurları izah eden hadislerde dinen kirli kabul edilen objeler sıralanmakta, necasetin giderilmesinin önemi ve nasıl giderileceği konularını ele alan hadisler temel hadis eserlerinin taharet başlıklarında geniş yer bulmaktadır. Bu necis unsurlardan birisi ise cahiliye döneminde tedavi yöntemi olarak veya kumaş boyamada bir araç olarak kullanıldığını gördüğümüz idrardır.

İslâm dininin necis olarak tanımladığı idrar ile ilgili rivayetler çeşitlilik arz eder. Bunlar arasında kibleye yönelerek abdest bozmanın hoş görülmesi, durgun suya bevletmemenin istenmesi, çömelerek abdest bozmanın, idrardan sakınmanın tavsiye edilmesi sayılabilir. Ayrıca Allah resulünden gelen umum ifadeli birçok hadiste, ittifak ile necis anâsır arasında sayılan insan idrarının su ile arındırılması tavsiye edilmektedir. Yine birçok merfû' fiilî rivayette def-i hacetten sonra Allah resulünün su kullandığı görülmektedir. Bir rivayette mescidin orta yerine ihtiyaç gideren bedevinin idrarı üzerine yalnızca su dökülmesi ile müdahale edilmesinin emredilmiş olması da suyun arındırıcı olarak yeterli olduğunu gösteren deliller arasında sayılmaktadır. İdrarın temizlenmesi ile ilgili gelen tüm bu rivayetlerin dışında kaynaklarda yer alan bazı hadislerde Allah resulünün bir bebeğin kendi elbisesine idrarını yapmasının üzerine su istediği ve idrarın üzerine dökmek ile iktifa ettiği aktarılmaktadır. Bu rivayetin bazı versiyonlarının metinlerinde bebeğin erkek olduğunun ifade edildiği, akabinde "erkek bebeğin idrarına su dökülür; kız bebeğin idrarı ise yıkanır" ifadesinin yer bulduğu görülmektedir. Olaya konu olan bebeğin erkek cinsiyetinde olduğunun ifade edilmesine istinaden, yetişkin bireyden farklı olarak ek gıdaya geçmemiş erkek bebek idrarının temas ettiği yüzeyin yıkanmaksızın üzerine su akıtmak suretiyle temizlenmesinin yeterli olacağı, hatta necis olmayacağı görüşü ortaya atılmıştır. Yine kimi metinlerde yer bulan "kız bebeğin idrarı ise yıkanır" lafzına istinaden kız bebek idrarının ise ek gıdaya geçsin geçmesin necis olduğu ve temas ettiği yerin ancak yıkanması halinde taharetin söz konusu olacağı iddia edilmiştir.

Bebek idrarının cinsiyete binaen farklı biçimlerde temizlendiği konusunu ihtiva eden hadislerin temel hadis kaynaklarında 12 farklı sahâbi aracılığı ile nakledildiği tespit edilmiştir. Bu hadislerin kimi senedlerinin merfû' kimilerinin mevkuף; kimilerinin fiilî kimilerinin ise kavî olarak aktarıldığı

görülmektedir. Çeşitli metinlerde olayın aktarıcısı olan râvîler, Allah resulünün üzerine değen idrarı arındırmasını anlatırken “döktü, serpti, ilave etti, akıttı” şeklinde çeşitli lafızlar kullanılmaktadır. Yine Allah resulünün kucağına aldığı bebeği tanımlarken de cinsiyetini ifade edecek farklı lafızlar seçilmiştir. Rivayetler incelendiğinde kimi metinlerin umum ifadeler içerdiği ya da tek cinsiyet üzerine irâd edildiği, kimilerinde ise ayrıca kız bebek tafsilatına gidildiği ya da ikinci bir vakia olarak kız bebek olgusunun sergilendiği görülmektedir. Bebeğin cinsiyet üzerinden tanımlanması, Allah resulünün olaya yaklaşımının hikayelendirilme biçimi ve seçilen fiillerin semantiği bağlamındaki farklılıklar ve özellikle metinlerde yer bulan “erkek bebeğin idrarına su dökülür; kız bebeğin idrarı ise yıkanır” ifadesi, bebek idrarının cinsiyetleri üzerinden necis ya da tâhir oldukları neticesini veren görüşün temel delilleri haline gelmiştir.

Bu çalışmada bahsi geçen ibareyi ihtiva eden haberler sened ve metin açısından tetkik edilmekte; akabinde anne sütü ile beslenen kız bebek idrarının erkek bebek idrarından farklı bir necisliğe sahip olduğu, bu sebeple farklı şekillerde temizlenmesinin gerekeceğinin delili olarak görülen rivayetlerin sıhhati ve sübutu konusu ele alınarak var olduğu kabul edilen cinsiyet odaklı bir farklılığının Resulullah'ın sünnetindeki izi sürülmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Rivayet, İdrar, Bebek, Cinsiyet.

Giriş

İslâm dininin birçok meselesinde olduğu gibi temel mevzulardan birisi olan temizlik ile ilgili detaylara hadisler yoluyla ulaşmaktayız. Günlük yaşantının olağan akışı içerisindeki önemine ilaveten bireyin kulluk vazifelerini ifâ etmeye hazırlanış sürecinin bir parçası olması hasebiyle taharet ve ona mâni olan necasetten arınma, başlıca hadis kaynaklarının müstakil ve öncelikli bir bölümünü oluşturmaktadır.

Necis anâsır arasında sayılan, muhit ve eşyayı kirleten bir öge de idrar (bevl) olup konuyla ilgili gelen rivayetler çeşitlilik arz eder. Örneğin cahiliye örfünde idrarın bir tedavi unsuru olarak kullanımına rastlamaktayız.¹ Ayrıca idrarın boyar madde olarak tanındığı ve etkin bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Ömer b. el-Hattâb bu kullanımı kaldırıp dokuma kumaşları yaygınlaştırmak istemiş fakat bu durum fiyatlara olumsuz yansımıştır. Übey b. Ka'b' halifeye bu kumaşın Resul zamanında kullanıldığını hatırlatarak² “Kur'ân-ı Kerîm inzal olurken biz onu kullanırdık. Peygamberi dahi onunla kefenledik” sözleriyle itiraz ettiğinde Ömer'in de onu tasdik ederek

¹ Tirmizî, “Taharet”, 55; Nesâî, “Taharet”, 191.

² Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *el-Müsned*, nşr. Heyet (Cem'iyetü'l-Meknez, 2010), 7/2654.

“derinleşmekten nehy olunduk” dediği ifade edilir.³ Tabiinden Zührî'nin de böyle bir kumaştan giyindiğinin bilinmesi,⁴ kullanımının sonraki dönemlere kadar uzandığını göstermektedir.⁵ Biz burada konumuz gereği necis anâsır içerisinde zikredilen bevl üzerinde durmakla iktifa edeceğiz.

İslâm'ın idrarı necis olarak kabul etmesine dair rivayetlerde belli noktalar dikkat çekmektedir. Örneğin hürmetsizlik olması hasebiyle kibleye yönelik olarak abdest bozmanın hoş görülmemesi⁶ tekrar kullanılabilceği düşünülerek durgun suya küçük abdest bozulmamasının emredilmesi⁷, halk sağlığı göz önüne alınarak insanlardan uzak yerlerde ihtiyaç giderilmesi⁸, çömelerek abdest bozmanın⁹ idrardan sakınmanın¹⁰ tavsiye edilmesi, hatta kişinin üzerine idrar sıçramasından korunmamasının büyük günahlardan sayılması söz konusudur.¹¹ Def-i hâcetin özen gerektirmesi hasebiyle bevl esnasında Resulün verilen selamı almadığı dahi kayıtlarda yer almaktadır.¹² Ayrıca Allah resulünün ihtiyaç gidermesinin akabinde su ile temizlendiği ve böyle yapılmasını tavsiye ettiği, mescidin orta yerine idrarını yapan bir bedevinin işi bitene kadar bölünmesini istemeyip kişiyi sadece uyarması ve idrarın üzerine su dökülmesini yeterli görmesi¹³ hususları rivayetlerde yer bulur. Bu ve diğer birçok örnekte Allah resulü, idrardan arınmanın su ile gerçekleşeceğini ve bunun yeterli olacağını göstermiştir.¹⁴

³ Bk. Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm es-Sanânî, *el-Musannef*, nşr. Heyet (Kahire: Dârü't-Te'sîl, 2015), 1/480.

⁴ Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 1/480; Buhârî, “Salât”, 7.

⁵ Yahudî ve Mecusîlerin ürettiği idrar ile boyanmış kumaş kullanma ve bununla ibadet etme hususu kaynaklarda geçmektedir. Ebû'l-Ferec Abdurrahmân b. Ahmed b. Receb el-Hanbelî, *Fethü'l-Bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, nşr. Ebû Muâz Tarık b. Avdullah (Demâm: Dârü İbni'l-Cevzî, 1422H.), 2/160-161.

⁶ Buhârî, “Vudû”, 11; Tirmizî, “Taharet”, 6; İbn Mâce, “Taharet”, 17.

⁷ Buhârî, “Vudû”, 68; Müslim, “Taharet”, 94; Tirmizî, “Taharet”, 51; Ebû Dâvûd, “Taharet”, 36; Nesâî, “Taharet”, 31; İbn Mâce, “Taharet”, 25.

⁸ Ebû Dâvûd, “Taharet”, 14; Buhârî, “Vudû”, 62; Ebû Dâvûd, “Taharet”, 14.

⁹ Buhârî, “Vudû”, 60; Tirmizî, “Taharet”, 8; Nesâî, “Taharet”, 25; İbn Mâce, “Taharet”, 14.

¹⁰ Ebû Dâvûd, “Taharet”, 2; Nesâî, “Taharet”, 26

¹¹ Buhârî, “Cenâiz”, 88; Müslim, “Taharet”, 111; Tirmizî, “Taharet”, 53; Ebû Dâvûd, “Taharet”, 11; Nesâî, “Taharet”, 27; İbn Mâce, “Taharet”, 26.

¹² Tirmizî, “İsti'zân ve'l-âdâb”, 27; Ebû Dâvûd, “Taharet”, 8; Nesâî, “Taharet”, 33; İbn Mâce, “Taharet”, 27.

¹³ Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 1/507; Buhârî, “Vudû”, 56-57; Müslim, “Taharet”, 98; Tirmizî, “Taharet”, 112; Ebû Dâvûd, “Taharet”, 136; İbn Mâce, “Taharet”, 78.

¹⁴ İdrardan temizlenme üzerine gelen ma'ruf rivayetlerin dışında bir tarihte giysinin yalnızca kan, kusmuk, dışkı ve idrar sebebiyle yıkanmasının gerekli görüldüğü haber verilmektedir. Rivayetin senedinin zayıf olduğu ifade edilir. Bk. Ebû Bekr Ahmed b. Amr el-Bezzâr, *el-Bahrü'z-zehhâr*, nşr. Mahfûzurrahmân Zeynullâh vd. (Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1988/2009), 4/234.

İdrar ile ilgili umum belirten bu rivayetlerin haricinde, kız ve erkek bebeğin idrarının değdiği mahallin farklı şekillerde temizleneceği ifade edilmiştir. Kimi rivayetlerde Allah resulünün ek gıdaya geçmemiş henüz anne sütü ile beslenen erkek bebeğin idrarının temas ettiği bölgeyi temizlemek için idrarın üzerine su akıtmakla yetindiği, bazı metinlerde ise “erkek bebeğin idrarına su dökülür, kızınki ise yıkanır” denildiği görülmektedir. Taharet bahislerinde yer alan ve bazıları Resulün kavli ve fiili olarak sunulan bu rivayetler ışığında, cinsiyet odaklı bir farklılık esas görülerek erkek bebeğin idrarının üzerine su serpmenin yeteceği, kız bebeğininin ise yıkanmadan arınmayacağı görüşü ihdas edilmiştir.

Bu çalışmada bahsi geçen hadislerin sened ve metinleri tetkik edilerek rivayetlerin sübut ve mahiyet açısından incelenmesine çalışılacaktır.

1. Hadis Metinlerine Genel Bir Bakış

Tespitlerimize göre Allah resulünün, kucağına çıkan bir erkek bebeğin üzerine idrarını yapmasının ardından su isteyerek idrarın üzerine döktüğünü/akıttığını ifade eden rivayetler, farklı içeriklerle Ümmü Kays, Aişe bnt. Ebî Bekir, Ümmü Fadl, Ali b. Ebî Tâlib, Enes b. Mâlik, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Amr, Zeynep bnt. Cahş, Ümmü Seleme, Ebû Leylâ, Ebu's-Semh ve Ümmü Kürz olmak üzere toplam 12 sahabiden gelmektedir.¹⁵ Merfû'/mevkûf, fiilî/kavlî metinlerle, süt emme dışında takviye gıda almayan kız ve erkek bebeğin idrarının necis/tâhir oluşu ve temizlenmesi ile ilgili metinleri inşa eden râvîlerin Allah resulünün üzerine sirayet eden idrarı arındırma biçimini ifade edişlerinde “صب/döktü”, “رش/serpti”, “أُتبع/ilave etti”, “نضح/akıttı”, “غسل/yıkadı” fiillerini kullandıkları; kucağına aldığı bebeğin erkek kimliğini “أنثى, جارية, صبية” lafızlarıyla; kız bebek vurgusunu “صبيان, صبي” kavramları ile tarif ettikleri görülmektedir.

Rivayetler incelendiğinde kimi metinlerin umum ifadeler içerdiği ya da tek cinsiyet üzerine irâd edildiği, kimilerinde ise kız bebek tafsilatına gidildiği ya da ikinci bir vakia olarak kız bebek olgusunun sergilendiği görülmektedir. Kimi metinlerin ise olay örgüsünden münferit olarak kız ve erkek bebeğin idrarını ayıran hüküm belirten cümlelerin ref'i ile geldiği tespit edilmiştir. Çalışmada hadisler sened ve metin yönünden incelenmiş; senedde sadece

¹⁵ İbnü'l-Cevzî, bu konuda İbn Ömer'den de gelen bir rivayet olduğunu söylemektedir. Bk. Ebü'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali İbnü'l-Cevzî, *et-Tahkik fî mesâilî'l-hilâf*, nşr. Mesâd Abdulhamid Muhammed (Beyrut: y.y., 1994), 1/105. Bununla Taberânî'nin Evsât'ında yer alan İbn Amr rivayetinin kastedildiğini düşünmekteyiz. Nitekim hiçbir kaynaktaki konuyla ilgili İbn Ömer'e ait bir rivayet yer almamaktadır. Böyle bir rivayetin olduğunu ifade eden kaynakların İbnü'l-Cevzî'yi referans aldığı görülmektedir. İbnü'l-Mülakkın, Ebû Hafs Ömer b. Ali b. Ahmed el-Mısrî, *el-Bedrül-münîr*, nşr. Mustafa Ebu'l-Gayt vd. (Riyâd: Dârü'l-Hicr, 2004), 1/540.

mecruh isimlere işaret etmekle iktifa edilmiştir. Öncelikle erkek bebeğin idrarını münhasıran işleyen rivayetler değerlendirilecektir.

1.1. Erkek Bebek İdrarına Su Dökme ile İlgili Rivayetler

Allah resulünün erkek bebeğin idrarının temas ettiği yere su dökmekle yetindiğini ifade eden rivayetler şunlardır:

1.1.1. Ümmü Kays bnt. Mihsân Rivayeti:

Ukkâşe b. Mihsân'ın kız kardeşi Ümmü Kays bnt. Mihsân şöyle anlatıyor:

“Henüz sadece süt emen ve yemek yemeye başlamamış oğlum ile Allah resulünün yanına geldim. Kucağına aldığımda bebek Peygamber'in üzerine idrarını yaptı. Bunun üzerine Resulullah su istedi ve idrarın üzerine akıttı, orayı yıkamadı.”¹⁶

¹⁶ Ebû Abdullah Mâlik b. Enes b. Mâlik el-Medenî, *el-Muvatta* (Şeybânî nüshası), nşr. Abdülvehhâb Abdüllatîf (b.y.: el-Mektebetü'l-İlmiyye, ts.) 1/ 41. İbn Ebî Şeybe'de (رضي الله عنه) fiili yer almaktadır. Bk. Ebû Bekr b. Ebî Şeybe Abdullah b. el-Absî, *el-Musannef*, nşr. Sa'd b. Nâsır eş-Şetrî (Riyâd: Dârü Künûzi İşbiliyâ, 2015), 2/257. Müslim, “Taharet”, 103-104; Ebû Dâvûd, “Taharet” 135; Tirmizî, “Taharet” 54; Nesâî, “Taharet”, 189; İbn Mâce, “Taharet”, 77. Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman et-Temîmî ed-Dârimî, *el-Müsned*, nşr. Heyet (Kâhire: Dârü't-Te'sil, 2015), 1/476.

İbn Abbas tarikindeki Yes' b. Talha münker rivayetleri olan,¹⁸ babası Talha ise meçhûl bir kimsedir.¹⁹ Bu senedin metninde Ümmü Kays dua isteyerek oğlunu vermekte, ardından bebek üzerine işeyince Resulullah su isteyerek dökmektedir. Râvî “yıkamadı” ifadesini kullanır.²⁰

Hadisin bazı tariklerinde olayla ilgili detaylar mevcuttur. Ümmü Kays çocuğun bademcik rahatsızlığı olmaması için dönemin örfünde olan bir şekilde boğazına eliyle müdahale edip ezmiştir. Allah resulü “Çocuklarınıza neden bunu yapıyorsunuz? Hâlbuki ûdî hindî (kusti azfar) kullanmalısınız. Onda dört (bir diğer tarikte yedi) ayrı şifa vardır. Birisi de cünüb kişi içindir...” der ve ardından bebeği kucağına alır.²¹ Metinlerde çocuğun ek gıdaya geçmemiş bir dönemde olduğu vurgulanmakta “suyu idrara döktü (صب), akıttı/sızdırdı (نضح), serpti (رش)” lafızları kullanılmaktadır. Râvîlerin farklı lafızlar kullanma tasarrufu dikkat çekmektedir. Nitekim Leys Zührî’den aktarıken *nadaha* lafzını, diğer râvîler *raşşe* ifadesini tercih etmişlerdir.²²

Bazı alimler metnin sonundaki “yıkamadı” lafzının senedlerin ortak râvîsi Zührî’nin idrâcı olduğunu söylese de bu görüşe itiraz edilmiştir.²³ Bizim tespitimize göre de “yıkamadı” lafzı her Zührî rivayetinin metninde bulunmamaktadır. Örneğin İbn Uyeyne’nin kimi tariklerinde “yıkamadı” lafzı yer alırken diğerlerinde yoktur. Abdürrezzâk’ın Ma’mer rivayetinde yoktur fakat *Ma’mer- Abdürrezzak- Ahmed* tarikinde vardır. Ayrıca Ebû Tâhir el-Muhallîs’in (ö.393/1003) rivayetinde senedde Zührî olmamasına mukabil metinde “yıkamadı” lafzı görülmektedir. Anlaşılan Allah resulünün idrar üzerine suyu ilave edişini “döktü, serpti, akıttı” şeklinde lafızlandırılan râvîler, Resul’ün bununla yetinmesini “yıkamadı” olarak ifade etmişlerdir. Nitekim bu yorumlayışın bir başka versiyonunu, Müslim’in (ö.875/261) râvîsi Leys’in “suyu akıtmaktan başka bir şey yapmadı” şeklindeki sözlerinde de görmekteyiz.²⁴

¹⁸ Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed ez-Zehabî, *Mizânü'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*, nşr. Muhammed Rıdvân, vd. (Dimeşk: Müessesetü'r-Risâle, 2009), 5/173.

¹⁹ Zehabî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 2/314; Ebû'l-Fazl İbnü'l-Kayserânî Muhammed b. Tâhir b. Alî el-Makdisî, *Zahîratü'l-huffâz mine'l-Kâmil li İbni Adî*, nşr. Abdurrahman el-Feryevâtî (Riyâd: Dârü's-Selâf, 1996), 2/1217.

²⁰ Ebû Tâhir Muhammed b. Abdurrahman b. el-Abbâs el-Muhallîs el-Bağdâdî, *el-Muhallîsiyyât*, nşr. Nebîl Sadeddîn Cerrâr (Katar: Vizâratü'l-Evkâf, 2008), 4/103.

²¹ Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 1/477; İshâk b. İbrâhîm b. Râhûye el-Mervezî, *Müsnedu İshâk b. Râhûye*, nşr. Heyet (Kahire: Dârü't-Te'sîl, 2016), 2/354.

²² Müslim, “Taharet”, 103-104.

²³ İbn Hacer, Asilî (öl.392/1002)den böyle aktarır. Bk. *Fethü'l-Bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, nşr. Muhibbuddîn el-Hatîb (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1959), 1/327.

²⁴ Müslim, “Taharet”, 104.

1.1.2. Aişe bnt. Ebî Bekir Rivayeti:

Aişe bnt. Ebî Bekir şöyle aktarmaktadır:

“Hz. Peygamber’e dua etmesi ya da tahnik (hurma tatırma) yapması için bebek getirilirdi. Bir defasında getirilen erkek bir bebek O’nun kucağına idrarını yaptı. Resulullah su istedi ve idrarın üzerine ilave etti.”²⁵

Rivayet Aişe’nin yeğeni Urve, ondan da oğlu Hişam’ın nakli ile yayılmıştır. Birkaç kaynakta da ferd tarikler ile geldiği görülmektedir.

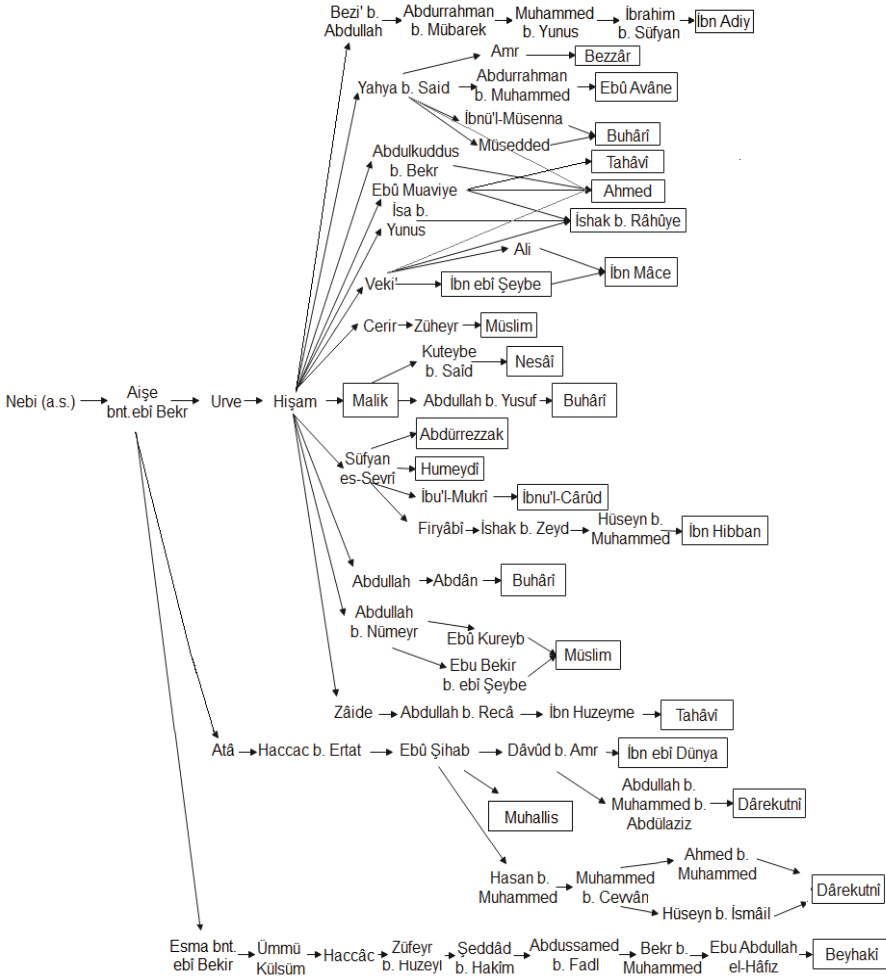
İbn Hacer (ö.1449/852) Ümmü Külsüm isimli tabiin hanımın Aişe’den konuyla alakalı direkt rivayeti olduğunu söylemekte fakat temel bir kaynağa işaret etmemektedir.²⁶ Biz böyle bir nakil tespit edemedik. Bununla birlikte Ümmü Külsüm’ün Esmâ bnt. Ebî Bekir aracılığıyla naklinde bebeğin Abdullah b. Zübeyr olduğu, Allah resulünün kucağına işediğinde Aişe’nin hışım la bebeği almak için davranması üzerine Resulullah’ın “yumuşak ol, onun idrarında bir beis yok; henüz yemek yemeğe başlamadı” buyurduğu ifade edilir.²⁷ Ata tarikinde de bebeğin Abdullah b. Zübeyr olduğu bildirilmekte iken²⁸ diğer tariklerde bebeğin kimliği ile ilgili detay verilmemiştir. Ümmü Külsüm’ün râvîsi Haccac b. Ertât müdelles bir râvîdir ve bu senedde de “عن” lafzı kullandığı görülmektedir.

²⁵ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*, 1/ 41; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 2/ 257; Buhârî, “Vudû”, 59; Müslim, “Taharet”, 101; Nesâî, “Taharet”, 189; İbn Mâce, “Taharet”, 77.

²⁶ İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü’l-Mizân*, nşr. Dâiratü’l-Maârifî’n-Nizâmiyye, (Beyrut: Müessesetü’l-Alemî, 1971), 7/533.

²⁷ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *el-Hilâfiyyât beyne’l-imâmeyn eş-Şâfiî ve Ebî Hanîfe ve Ashâbih*, nşr. Heyet (Kahire: Ravda, 2015), 3/259.

²⁸ İbn Ebî’l-Dünyâ *el-Iyâl*, nşr. Fâdıl b. Halef el-Hammâde (Riyâd: Dârü Atlasî’l-Hadrâ, 2012), 4/407; Ebü’l-Hasen Alî b. Ömer el-Bağdâdî ed-Dârekutnî, *es-Sünen* (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 2004), 1/233.

Tablo 2: Aïşe bnt. Ebî Bekir Tarikleri

Metinlerin büyük bir bölümünde “ilave etti/ekledi (أَتْبَعَهُ)” lafzı geçmekte iken birer tarikte “akıttı (نَضَجَ)” ve “döktü (صَبَّ)” denilmektedir. Hişam b. Urve’nin râvîsi Ebû Muaviye’nin ise metinde “üzerine su dökün buyurdu” ifadesiyle tasarrufta bulunduğu görülmektedir.²⁹ Bazı tariklerde bebeğin süt emme döneminde olduğu da ifade edilmiştir.

Hişam’ın râvîsi Bezi’ b. Abdullah’tan gelen metin, ileride değineceğimiz konu olan Allah resulüne “erkeğin idrarına su akıtılır; kızınki

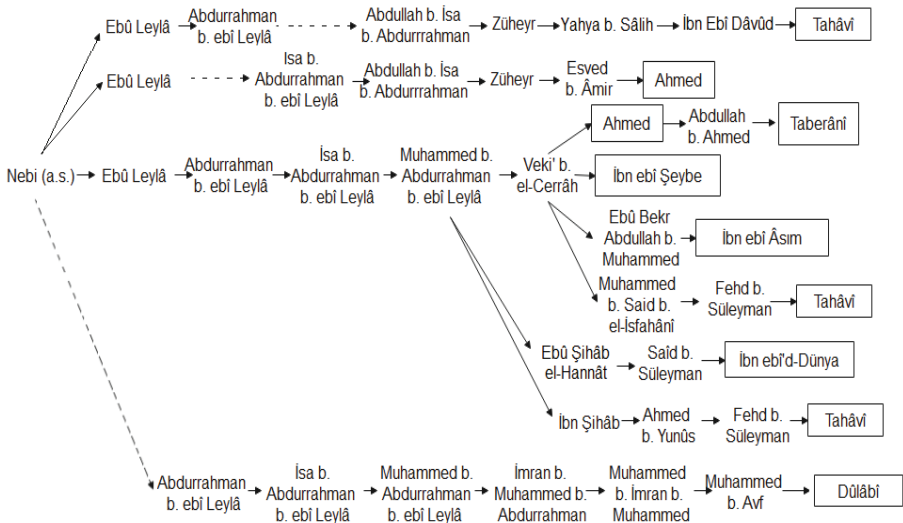
²⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 8/2639; İshâk b. Râhûye, *el-Müsned*, 1/428; Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, 1/93.

yikanır” cümlesinin izafesinden ibarettir. Müellif İbn Adî (ö.976/365) Bezi'nin biyografisinde yer verdiği bu ve başka metinlerin tümünün münker olduğunu söyleyerek râvinin zayıflığını dile getirmektedir.³⁰

1.1.3. Ebû Leylâ Rivayeti:

Ebû Leylâ isimli sahabe şöyle aktarmaktadır:

“Allah resulü ile oturuyorduk. Hüseyin emekleyerek geldi. Allah resulünün göğsüne oturdu ve oraya idrarını yaptı. Bebeği almak için hepimiz seferber olduk. Allah resulü ise ‘oğlum, oğlum’ diyordu. Sonra biraz su istedi ve idrarın üzerine döktü.”³¹

Tablo 3: Ebû Leylâ Tarikleri

Ebû Leylâ'nın bu rivayeti, oğlu Abdurrahman tarafından aktarılmış ve bir aile isnadına dönüşmüştür. Kaynakların tamamında bu kanal ile yer bulunduğu görülmektedir. Kimi senedlerde aile zincirindeki isimlerin tashifât/tahrifâta uğradığı görülmektedir. Buna mukabil metinler benzerdir. Allah resulü su istemekte ve idrarın üzerine dökmektedir.

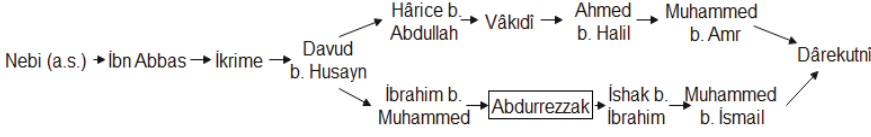
1.1.4. Abdullah b. Abbas Rivayeti:

İbn Abbas'tan şöyle aktarılır:

³⁰ Ebû Ahmed Abdullah b. Adî el-Cürcânî, *el-Kâmil fi duaî'ir-ricâl*, nşr. Mâzin Muhammed es-Sersâvî (Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 2013), 2/505.

³¹ İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*, 2/ 257; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 7/320; Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, 1/93; Taberânî, *el-Mu-cemü'l-kebîr*, 7/78.

“Allah resulünün üzerine bir *sabî* idrarı değdi. O da idrarın üzerine idrar miktarınca su döktü.”³²

Tablo 4: Abdullah b. Abbas Tarikleri

Yukarıdaki metin, Muhammed b. Amr tarikine aittir. Seneddeki Hârice b. Abdullah, özellikle eserine almış olan Dârekutnî'nin de zayıf saydığı mecuruh bir râvîdir.³³ Davud b. Husayn ise İkrime'den rivayette bulunduğu için münker görülmüştür.³⁴ İkrime İbâzî, Haricî olmakla eleştirilmiş,³⁵ Vakıdî ise “ilmine rağmen” metruk görmüştür.³⁶ Diğer tarikteki İbrahim b. Muhammed bidat fırkalarına mensubiyeti bulunan “hadisi yazılmaz, yalancı, metruk” gibi lafızlarla cerh edilmiş bir kişidir.³⁷ Her iki tarikin cerh edilmiş isimler ihtiva ettiği ve zayıf oldukları görülmektedir.

Muhammed b. İsmâil el-Fârîsî tarikinin metninde İbn Abbas, erkek bebeğin bevlî için “üzerine idrarın miktarı kadar su dökülür. Allah resulü Hüseyin için böyle yapmıştı” demektedir. Bu metnin formu, İbn Abbas'ın kendisine yöneltilen bir soru üzerine cevap verdiği izlenimini vermektedir. Abdurrezzak kanalıyla gelen metinde Hüseyin'in ismi geçerken, Muhammed b. Amr rivayetinde çocuğun ismi belirsizdir.³⁸ Bu metinlerde kız çocuğu idrarı bahsi geçmemektedir. İbn Abbas'ın bir sonraki sahâbi Ümmü Fadl'dan rivayeti göz önüne alındığında iki metnin tek bir olayı aktardığı düşünülebilir.

Bu rivayetlerdeki ortak husus Peygamber'e anne sütü ile beslenen bir erkek bebeğin getirilmesi, bebeğin üzerine bevlî etmesinin ardından Resul'ün idrarın temas ettiği bölgeye su akıtarak/dökerek/ilave ederek idrarı temizlemiş olmasıdır. Bir sonraki bölümde Allah resulünün icra ettiği bu fiilin akabinde metinlerde “erkek bebeğin idrarına su dökülür; kızınki ise yıkanır” ifadesinin yer bulduğu rivayetler incelenecektir.

³² Dârekutnî, *es-Sünen*, 1/236.

³³ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 3/76.

³⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 8/380.

³⁵ Altıkulaç, Tayyar, “İkrime el-Berberî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 2000), 22/40-42.

³⁶ İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü't-Tehzîb*, 1/498.

³⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 2/187.

³⁸ Dârekutnî, *es-Sünen*, 1/236.

1.2. “Kız Çocuğunun İdrarı Yıkanır” İfadeli Rivayetler

Metinlerinde “erkek bebeğin idrarına su dökülür; kızınki ise yıkanır” ibaresinin yer aldığı rivayetler şunlardır:

1.2.1. Ümmü Fadl Rivayeti:

Abbas b. Abdulmuttalib’in eşi Ümmü Fadl Lübâbe bnt. Hâris’ten şöyle gelmektedir:

“Hüseyin doğduğunda ben ‘bebeği bana verin ey Allah’ın Resulü! Onunla ben ilgileneyim. (Oğlum) Kusem’in sütüyle besleyeyim’ dedim. Allah resulü bebeği bana verdi. Tekrar geri getirdiğim sırada bebek Resulullah’ın izârına bevletti. Ben de ‘izârınızı verin yıkayayım’ dedim. Şöyle dedi: Erkek çocuğunun idrarına su dökülür; kız çocuğunun idrarı yıkanır.”³⁹

³⁹ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 2/257-258; İshâk b. Râhûye, *el-Müsned*, 2/390; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 9/2114; Ebû Dâvûd, “Taharet” 135; Ebû Yalâ el-Mevsilî, *Müsnedü Ebî Yalâ*, 5/296; İbn Huzeyme, *es-Sahîh*, 1/259.

babasından kimi Ümmü Fadl'dan aktardığını söyler ki bu durum ile kitaplarına da konu olmuştur.⁴² Üstelik Kâbus'un ref' ettiği bir tarih de görülmektedir.⁴³ Ortak râvî Kâbus b. Muhârik rivayetleri delil alınacak bir kimse olarak görülmemiştir.⁴⁴ Senedlerin bu ızdırab sebebiyle zayıf olduğu görülmektedir.

Bazı metinlerde bebeğin Hasan olduğu, idrarını yapınca Lübabe'nin bebeğin sırtına vurduğu, Allah resulünün ona kızgın ifadeler sarf ettiği görülmektedir.⁴⁵

Kâbus b. Muhârik rivayetinin metinlerinde Fatıma'nın henüz doğum yaptığı bir anın aktarımının yapıldığı, Allah resulünün su isteyerek idrara ne yapılacağını göstermeksizin metinde "erkek çocuğunun idrarına su dökülür; kız çocuğunun idrarı yıkanır" denildiği görülmektedir. Bize göre bu ifade Resulullah'a ait olmayıp olayın akabinde gözlemci tarafından metne idrâc edilmiştir. Nitekim İbn Abbas'ın annesi Lübâbe'den naklinde Allah resulü bebeği almak isteyen Ümmü Fadl'a engel olup su istemekte ve idrarın üzerine dökerek "su ile idrarı akıtınız" buyurmaktadır.⁴⁶ Hâkim'in rivayetinde ise suyu idrara serptiği, akabinde İbn Abbas'ın "yemek yemeyen erkeğin idrarına su serpilir, kızınki yıkanır" dediği belirtilmektedir.⁴⁷ Bu durumda zayıf râvî Kâbus'un ref' ettiği metin, münker duruma düşmektedir.

Ebû Ammâr rivayetinde Ümmü Fadl Resulullah'a gelerek kötü bir rüya gördüğünü söylemektedir. Allah resulünün ısrarlı sormaları üzerine Ondan bir parçanın koparılıp kendi kucağına konulduğunu anlatır. Resulullah rüyayı kızı Fatıma'nın bir erkek çocuk doğuracağına yorar ve ardından Hasan dünyaya gelir. Ümmü Fadl (rüyadaki gibi) bebeği alır ve getirir. Resulün kucağına bırakınca bebek idrarını yapar. Tekrar almak istediğinde Allah resulü "oğlum necis değildir" diyerek su ister ve idrarın üzerine döker.⁴⁸

İbnü'l-Cevzî'nin nâzil tarihinin metni de Kâbus'un metni ile benzerdir. Bu metinlerin ortak noktası idrar ile ilgili hükmün metnin en son cümlesi olarak gelmesidir ki bu durum İbn Abbas'a ait sözün diğer tariklerde ref' edildiği tezini güçlendirmektedir. İbnü'l-Cevzî'nin Abdullah b. Ahmed'in

⁴² Dârekutnî, *el-İlelü'l-vâride fî'l-ehâdîsi'n-nübuvve*, 9/393.

⁴³ Kâbus mürsel bir rivayette Allah resulünün "erkek bebeğin bevlene su dökülür; kızınki ise yıkanır" dediğini aktarmakta, Süfyan es-Sevrî de "Biz bunu yemek yemeyen çocuk için söylüyoruz" diye eklemektedir. Bk. Abdürrezzâk, *el-Musannef*, I, 478.

⁴⁴ Beyhakî, *Marifetü's-sünen ve'l-âsâr*, 12/348; Ukaylî, *Duafâu'l-kebîr*, 3/393.

⁴⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 9/2114.

⁴⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/2850; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 25/18; İbrahim el-Harbî, *Garîbü'l-hadîs*, 1/228.

⁴⁷ Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek âle's-Sahihayn*, 5/422.

⁴⁸ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 25/27. Senedde yer alan Muhammed b. Mus'ab çok hata yapmakla tanınan, özellikle Evzâî rivayetlerinde zayıf görülen bir kimsedir. Bk. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 26/463.

babası İbn Hanbel'den nakliyle verdiği metnin *el-Müsned* eserinde yer almadığını da belirtmek isteriz.

Çalışmamız esnasında, kaynakların günümüze ulaşmayan Ahmed b. Meni'nin *el-Müsned* eserinden naklettikleri bir rivayete daha rastlamış bulunmaktayız. *İbn Uleyyye- Umâre b. Ebî Hafsa- Ebû Müccellez- Hüseyin b. Ali (ya da İbn Hüseyin b. Ali)- ailemizden bir kadın* tariki ile şöyle bir metin aktarılmaktadır:

“Resulullah sırt üstü yatıyordu ve göğsünde bir çocuk ile oynuyorlardı. O esnada çocuk idrarını yaptı. Kadın çocuğu almak ve ona vurmak için kalktı. Resulullah ‘bırak, bana bir kap su verin’ buyurdu. Suyu akıncaya kadar idrarın üzerine boşalttı. Şöyle dedi: İdrara böyle yapılır. Erkeğin idrarına su akıtılır, kızınki yıkanır.”

Rivayette sahabi hanımın da idrarını yapan bebeğin de kimliği verilmemiştir. Dahası Hüseyin b. Ali, aktardığı olayı kendisi ya da kardeşi Hasan üzerinden hâtralandırmamaktadır. Senedde yer alan Ebû Müccellez'in Hüseyin'den değil, Hasan'dan rivayeti olduğu kaydedilmiştir.⁴⁹ Ali ailesine sevgisi ile tanınsa da rivayetleri için pek bir şey söylenmemiştir. Hasan b. Ali'nin hadisi aktardığı sahabi hanımın ismini vermemiş olması, sahabe mürseline hamledilebilir. Diğer rivayetlerle bir bütünlük arz eden metnin, aynı minvalde Resule izafesi şüpheli hüküm cümlesi ile neticelenmesi, idrâcın vaki olduğuna dair düşünceleri pekiştirmektedir.

1.2.2. Ali b. Ebî Tâlib Rivayeti:

Erkek ve kız bebek ayırımına işaret eden bir diğer rivayet Ali b. Ebî Tâlib'ten gelmektedir. Ondan şöyle nakledilir:

“Süt emen erkek bebeğin idrarına su serpilir; kız bebeğinki ise yıkanır.”⁵⁰

Kimi metinlerde “süt emen” ifadesi yer almamaktadır. Bunun yerine metnin akabinde Katâde'nin “Bu, ek gıdaya geçmemeleri durumundadır; ek gıdaya geçince ikisi de yıkanır” sözlerine yer verilir.⁵¹ Kimileri ek gıdaya geçme şartını yalnızca erkek bebeğe hasredebilmiştir.⁵²

⁴⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 31/176.

⁵⁰ Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 1/381.

⁵¹ Ebû Dâvûd, “Taharet”, 135.

⁵² İbn Vehb'in “erkek bebek ek gıdaya geçmemiş ise idrarına su akıtılır. Onun aslı su ve çamurdur. Kızın idrarı yıkanır. Onun aslı eğe kemiğidir” dediği nakledilir. Bk. Ebû et-Tûsî, *Muhtasarü'l-ahkâm*, 3/191.

merfû' metinlerden Beyhâkî tariki de Ebu'l-Esved'in mürsel rivayeti ile gelmektedir.⁵⁵

Hadis alimleri hangi tarik grubunun mahfûz olduğu hususunda ihtilaf etmişlerdir. Hişam ed-Destûvâî'nin Said b. Ebî Arûbe'den daha sika olduğu öne sürülerek kimileri merfû' tarikleri esas kabul etmişlerdir.⁵⁶ Beyhâkî ise Hişam'dan Muaz dışındaki mevkuf aktarımları delil getirerek bu görüşe katılmadığını gösterir.⁵⁷

Dârekutnî mevkûf rivayetlerin esas olduğunu gösteren bir başka rivayetin varlığından bahseder. Bizim tespit edemediğimiz bir tarik olan bu rivayette Saîd b. Ebî Arûbe gibi Katâde'den mevkûf olarak rivayette bulunan Hemmâm (b. Yahya'dan bahsedilmektedir).⁵⁸ Bu durum mevkûf tariklerin mutâbaâtının olduğuna ve mahfûz olduklarına delil gösterilebilir.

1.2.3. Enes b. Mâlik Rivayeti:

Enes b. Mâlik'ten aktarılan rivayet şöyledir:

"Allah resulü evinde uyurken Hüseyin emekleyerek geldi. Göğsüne oturdu ve işedi. Ben uzaklaştırmak isterken Allah resulü uyandı. 'Bırak oğlumu Enes! Gönlümün semeresini bırak! Ona eziyet eden bana eziyet etmiş olur, bana eziyet eden Allah'a eziyet etmiş olur' dedi. Sonra biraz su istedi ve idrarın üzerine döktü. Şöyle dedi: Erkeğin idrarına su dökülür; kızınki ise yıkanır."⁵⁹

Tek bir tarik ile Taberânî'den gelen rivayet, birkaç metnin telfik edildiği izlenimini vermektedir. Allah resulünün Hüseyin için sarf ettiği ifade edilen sözler ile ehl-i beyt sevgisi betimlenmek istenmiştir. Senesinde güvenilmez kişilerin mevcudiyeti bu düşüncüyü pekiştirmektedir. *Enes- Nâfi' b. Hürmüz- İshâk b. İbrahim b. Salih- Muhammed b. Abdullah el-Hadramî* tarikinde Enes'ten aktarımda bulunan Nâfi' b. Hürmüz hadis uydurmakla itham edilen, hakkında ağır cerh lafızları bulunan bir kimsedir. Enes'ten direkt rivayeti de bulunmamaktadır.⁶⁰ Rivayetin delil değeri olmadığı görülmektedir.

⁵⁵ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 5/85.

⁵⁶ Tirmizî, Buhârî'nin bu hadisle ilgili Hişam'ı "hafız" olarak değerlendirdiği sözlerini aktarır. Bk. *Tertîbu İleli't-Tirmizî'l-kebir*, 42; Bezzâr, *el-Bahrü'z-zehhâr*, 2/294. Tusi ise tarikin garib olduğunu ve sadece bu vecihten bilindiğini belirtir. Bk. *Muhtasarü'l-ahkâm*, 3/191; İbn Hacer el-Askalânî, *et-Telhîsü'l-habîr*, 1/62.

⁵⁷ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 5/85.

⁵⁸ Dârekutnî, *el-İlelü'l-vâride*, 2/117.

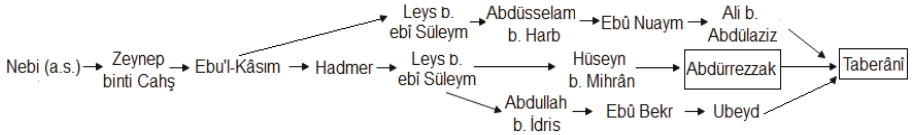
⁵⁹ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 3/42.

⁶⁰ İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-Mizân*, 8/249; İbn Arrâk, *Tenzihü's-şerîati'l-merfûa*, 1/121.

1.2.4. Zeynep bnt. Cahş Rivayeti:

Zeynep bnt. Cahş'tan şöyle aktarılmaktadır:

“Allah resulü bir gün benim evimde uyuyordu. O sırada Hüseyin sendeleyerek geldi. O’nu uyandırmasını istemedim. Bir şeyler ile bebeği oyaladım. Fakat bir anlık dalgınlığımda Allah resulünün karnının üzerine oturuverdi ve göbeğine işedi. Ben tedirgin olurken Allah resulü ‘su getir’ buyurdu ve üzerine döktü. Şöyle dedi: Erkek bebeğin idrarına su dökülür, kızınki ise yıkanır.”⁶¹

Tablo 7: Zeynep bnt. Cahş Tarihleri

Zeynep bnt. Cahş'dan rivayeti aktaran mevlâsı Ebu'l-Kasım, ondan işiten ise rivayetler konusunda inandırıcı görülmemeyen Hadmer'dir.⁶² İsminde dahi ihtilaf edilen (Hıdmir, Cüdeyr, Hudeyr şeklinde) şahsın tek nakli, kendisinden de sadece Leys b. Ebî Süleym'in aktarımda bulunduğu bu rivayettir. Buhârî (ö.870/256) onu Zeynep bnt. Cahş'ın mevlâsı olarak değerlendirip Zeynep'ten rivayeti olduğunu ifade ederken⁶³ Ebû Hatim er-Razî, Hadmer'in Zeynep'ten değil, mevlâsı Ebu'l-Kasım benî Abs'dan rivayetinin olduğunu söyleyerek düzeltmede bulunur.⁶⁴ Senedlerin ortak râvîsi Leys b. Ebî Süleym ittifak ile zayıf kabul edilen bir kimsedir.⁶⁵ Rivayetin delil değeri olmadığı görülmektedir.

Ebu'l-Kâsım ve Hadmer'in aynı/farklı kişiler olması noktasındaki muğlaklık Taberâni rivayetlerine de yansımıştır. *Abdusselam b. Harb- Leys- Ebu'l-Kâsım* naklini böyle değerlendirmek mümkündür. Bu metinde diğerlerinde olmayan detaylarda Allah resulü kalkıp abdest almakta, ardından kucağında Hüseyin olduğu halde namaza durmaktadır. Rükû ve secde yaparken yere bıraktığı torununu, kıyâma kalkarken yeniden kucaklamaktadır. Oturduğunda ise ellerini kaldırarak dua eder. Namazını tamamladığında Zeynep bnt. Cahş daha önce görmediği bir şey yaptığını söyleyince Cibril'in kendisine

⁶¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Esâmî ve'l-künâ*, 1/69; Ebû Saîd Abdullah b. Saîd el-Eşec el-Kindî, *Cüz'ün fihi hadîsu Ebî Saîd el-Eşec*, nşr. Ebû Necîd İsmâîl b. Muhammed Seyyid Alî (b.y.: Dârü'l-Muğ-nî, 2001), 268.

⁶² Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 1/428.

⁶³ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 3/131.

⁶⁴ İbn Ebî Hâtim er-Râzî, *Beyânu hatâi'l-Buhârî fi târihihi*, 1/162.

⁶⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 24/282.

gelerek oğlunun (Hüseyin) öldürüleceğini haber verdiğini, orayı görmek istediğini kendisine kızıl bir toprak gösterildiğini söyler.⁶⁶ Senedde yer alan Abdüsselam b. Harb münker rivayetleri olan bir kimsedir.⁶⁷ Ahmed b. Hanbel, Abdüsselam b. Harb'ın ancak sema lafzı kullandığı bir ya da iki hadisini kabul ettiğini ifade eder ki⁶⁸ burada da Leys'den “عَنْ” lafzı ile rivayette bulunduğu görülmektedir. Bu durumda metinde Resul'e söylenen gaybî ifadelerin de sübutu şüpheli olmakta ve delil değeri taşımadığı görülmektedir.

1.2.5. Ümmü Seleme Rivayeti:

Kaynaklarda Ümmü Seleme'nin “ek gıdaya geçmemiş erkek bebeğin idrarına su dökülür; kız bebeğinkine ise ek gıdaya geçsin geçmesin yıkanır” dediği aktarılmaktadır.⁶⁹ Bu söz kimi yerlerde Ümmü Seleme'den merfû' olarak da gelmektedir.

Ümmü Seleme'den mevlâsı Hayre'nin, ondan da oğlu Hasan el-Basrî'nin aktardığı hadis, kimi kaynaklarda merfû', kimilerinde ise Ümmü Seleme'nin sözü hatta uygulaması olarak yer almaktadır. Tahâvî'nin rivayetinde ise söz Hasan el-Basrî'ye aittir.⁷⁰

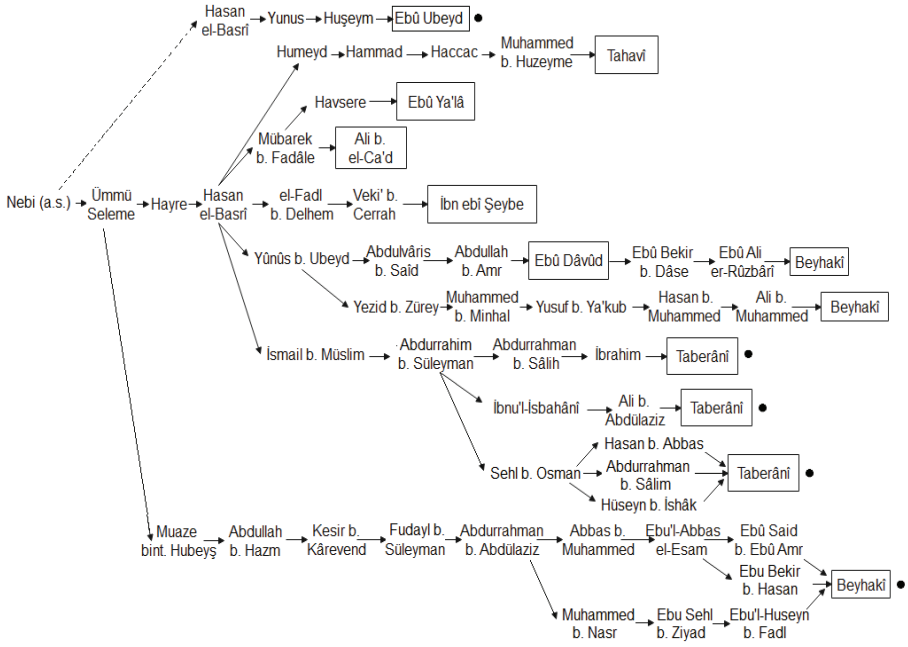
⁶⁶ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 24/54.

⁶⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 6/317.

⁶⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 18/68.

⁶⁹ Alî b. el-Ca'd, *Müsnedü İbni'l-Ca'd*, 463; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 2/258.

⁷⁰ Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, 1/93.

Tablo 8: Ümmü Seleme Tarikleri

Tabloda müellif isimlerinin yanında yer alan siyah daire, metni ref' edilmiş tariklere işaret etmektedir. İsmail b. Müslim, Hasan el-Basrî'den merfû' aktarımda teferrüd etmiştir.⁷¹ Ümmü Seleme'den aktaran bir diğer kişi Muaze bnt. Hubeys, isminde ihtilaf edilmiş meçhûl birisidir.⁷² Bu durumda Ümmü Seleme'den merfû' olarak gelen tariklerin mevkûf fiili rivayetlere nazaran şâzz/münker olduğu anlaşılmaktadır.

Ebû Ubeyd'in eserinde mürsel olarak yer verdiği metne göre Allah resulü kucağında torunu Hasan olduğu halde çıkagelir. Ardından Hasan, kucağına idrarını yapar. Hz. Peygamber "oğluma engel olmayın" diyerek çocuğun bitirmesini bekler; su isteyerek idrarın üzerine döker.⁷³ Metinde kız bebek idrarı ile ilgili detay bulunmamaktadır.

⁷¹ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 3/143.

⁷² İbn Hacer el-Askalânî, *Tabsîru'l-müntebih*, 539.

⁷³ Allah Resulünün kullandığı "kesmeyin/ لا تزرعوا" lafzı dolayısıyla rivayet garîbu'l-hadis bir örneği olarak alanın kaynaklarında yer almıştır. Bk. Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, *Garîbü'l-hadis*, nşr. Hüseyin Muhammed Şeref (Kahire: y.y., 1984), 3/92; Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Amr ez-Zemahşerî, *el-Fâik fî garîbi'l-hadis*, nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî vd. (Beyrut: Dârü'l-Marife, ts.) 2/107; Ebû'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali İbnü'l-Cevzî, *Garîbü'l-hadis*, nşr. Abdulmutî Emîn el-Kal'acî (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1985), 1/435; Ebû's-Saâdât el-Mübârek b.

Beyhakî merfû' tariklerle, bebeğin Allah resulünün kucacağına işemesi ve devamındaki detayları vermektedir. Garib ve nâzil bir tarikte gelen bu rivayetin dışında mevkûf vecihlere de yer veren Beyhakî, doğrusunun Ümmü Seleme'nin fiili olarak aktarılan rivayet olduğunu söylemektedir.⁷⁴

Ebû Dâvûd ve Beyhakî'nin ortak senedle gelen metinlerinde Ümmü Seleme'nin kız ve erkek bebek idrarına bu şekilde muamele ettiği söylenerek hadis mevkûf-fiili olarak verilirken⁷⁵ Beyhakî'nin diğer metninde "kız bebeğin idrarı her şekilde yıkanır; ek gıdaya geçmemiş erkeğine ise su dökülür" sözü Ümmü Seleme'den mevkûf-kavli olarak aktarılır.⁷⁶

Netice olarak metinlerdeki "kız bebeğin idrarı her şekilde yıkanır, erkek ise ek gıdaya geçmediyse idrarına su dökülür" ifadesinin merfû' olduğunu gösteren sahih bir sened mevcut değildir.

1.2.6. Ebu's-Semh Rivayeti:

Allah resulüne hizmette bulunan bir kimse olarak tanıtılan Ebu's-Semh şöyle anlatır:

"Hasan ya da Hüseyin, Resulullah'ın üzerine bevl etti. Ben yıkamak için yanaşım. Şöyle dedi: Kız çocuğunun idrarı yıkanır; erkeğine su serpilir."⁷⁷

Muhammed İbnu'l-Esîr el-Cezerî, *en-Nihâye fi garîbi'l-hadîs ve'l-eser*, nşr. Tâhir Ahmed ez-Zâvî vd. (Beirut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1979), 2/301.

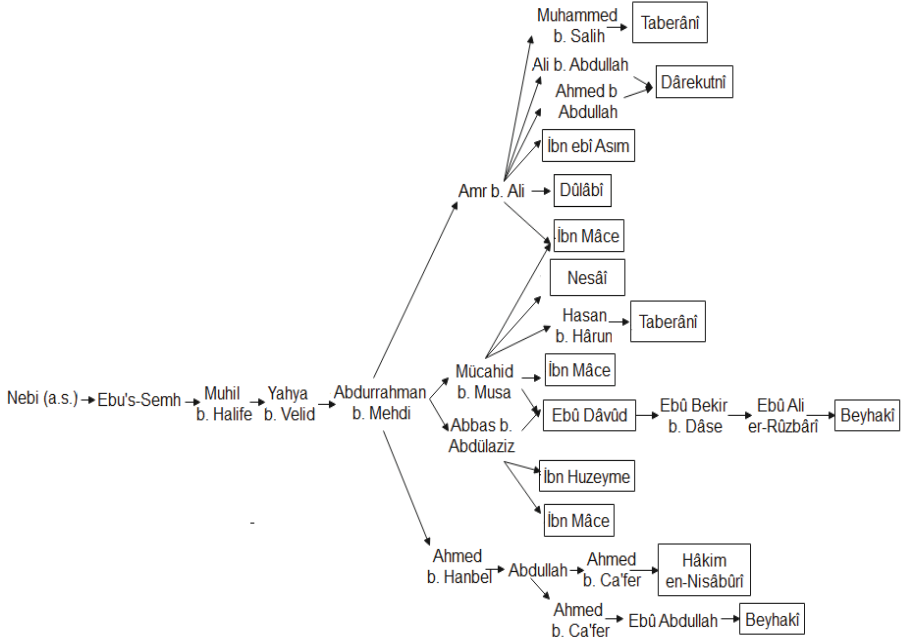
⁷⁴ Râvi Ümmü Seleme'yi öyle yaparken görmüştür. Bk. Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 5/87.

⁷⁵ Ebû Dâvûd, "Taharet", 135; Beyhakî, *Marifetü's-sünen ve'l-âsâr*, 3/377.

⁷⁶ Beyhakî, *Ma'rifetü's-sünen ve'l-âsâr*, 3/377.

⁷⁷ Buhârî, *el-Künâ*, 41; İbn Mâce "Taharet", 77; Ebû Dâvûd, "Taharet", 135; Nesâî, "Taharet", 190; İbn Huzeyme, *es-Sahîh*, 1/260.

Hadisin isnad şeması şu şekildedir:

Tablo 9: Ebu's-Semh Tarikleri

Ebu's-Semh, yalnız bu rivayet ile tanınır. Kimileri Allah resulünün guslediği ile ilgili bir hatırasının daha olduğunu söylese de İbn Hacer ikisinin tek bir rivayet olduğunu söylemektedir.⁷⁸ Bu durumda kimi kaynakların iki rivayeti telif etmedikleri⁷⁹ esasen diğerleri tarafından bir rivayetin takti' ye uğratıldığı anlaşılmaktadır.

Metinlerde “erkek bebeğin idrarına su serpilir” ifadesi geçmekte, diğerlerinde olduğu gibi “su dökülür” denilmemektedir. Ebu's-Semh'ten yalnızca Muhil b. Halife aktarımda bulunurken hadis, Abdurrahman b. Mehdî'ye kadar ferd bir tarik ile gelmiştir. Bezzâr tek vecih ile gelen bu hadisin mahfuz olamayacağına işaret eder.⁸⁰ İbn Abdülber'e göre senedde yer alan Muhil zayıf, Yahya b. Velid ise meçhûl bir isimdir.⁸¹ Fakat bu görüşünde münferid

⁷⁸ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 12/120.

⁷⁹ Ebû Dâvûd, “Taharet”, 135; Ebû Bişr ed-Dülâbî er-Râzî, *el-Künâ ve'l-esmâ*, 1/109; İbn Ebî Âsım eş-Şeybânî, *el-Âhâd ve'l-mesânî*, 1/346; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 22/384; Dârekutnî, *es-Sünen*, 1/235.

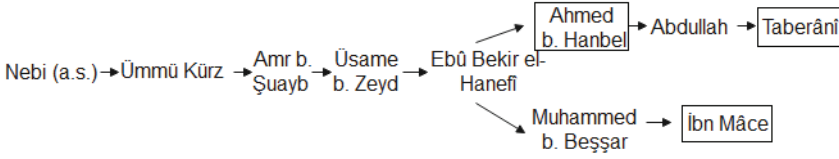
⁸⁰ İbnü'l-Mülakkın, *el-Bedrü'l-münîr*, 1/532.

⁸¹ İbnü'l-Mülakkın, *el-Bedrü'l-münîr*, 1/533.

bir tavır sergilediği ifade edilmiştir.⁸² Bununla birlikte rivayetin ferd-i mutlak oluşu ile ilgili çekinceler ortaktır.

1.2.7. Ümmü Kürz Rivayeti:

Ümmü Kürz künyeli bir hanım sahabinin “Erkek bebeğin idrarına su dökülür; kız bebeğin idrarı yıkanır” ifadesini ref’ ederek aktardığı kaydedilmiştir.⁸³

Tablo 10: Ümmü Kürz Tarikleri

Rivayet üç kaynakta ortak bir sened ile gelmektedir. Ebû Bekir el-Hanefî’den Muhammed b. Beşşar’ın aktarımının metni yukarıdaki şekildedir. Ahmed b. Hanbel’in metni ise oldukça farklıdır. Buna göre Allah resulüne bir erkek bebek getirilmiş, bebek üzerine işediğinde Efendimiz su akıtılmasını emretmiş; ardından bir kız bebek getirilmiş, üzerine idrarını yaptığında onununin yıkanmasını emretmiştir.⁸⁴ Bu metinde iki bebeğin farklı cinsiyetlerine istinaden idrarları üzerinde ayrı bir muamele Allah resulünün icraatı olarak sunulmuştur. Üsâme b. Zeyd, rivayetin terki hususunda ittifak edilmiş bir kimsedir.⁸⁵ Ayrıca Amr b. Şuayb’ın da Ümmü Kürz’den semai bulunmadığı ifade edilmiştir.⁸⁶ Senedlerin ortak isimlerin cerhi dolayısıyla zayıf ve munkatî’ olduğu görülmektedir.

1.2.8. Abdullah b. Amr Rivayeti:

Abdullah b. Amr’dan şöyle aktarılmaktadır:

“Resule bir erkek bebek getirildi. Bebek üzerine idrarını yapınca Allah resulü idrara su akıttı. Kız bebek getirildi. Üzerine idrarını yaptığında idrarı yıkadı.”

Hadise yalnızca Taberânî’nin *Evsât* eserinde *Abdullah b. Amr- Şuayb b. Muhammed- Amr b. Şuayb- Üsâme b. Zeyd- Abdullah b. Musa- İbrahim b. Münzir- Ahmed b. Yahya* tariki ile rastlamaktayız. Taberânî bu hadisin Üsâme’den başka

⁸² İbn Hacer onun Muhil hakkındaki değerlendirmesini geçersiz bulur. Bk. İbn Hacer el-Askalâni, *Tehzîbü’l-Tehzîb*, 10/60.

⁸³ İbn Mâce “Taharet”, 77.

⁸⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 9/2616; Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebir*, 25/168.

⁸⁵ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 2/349.

⁸⁶ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 35/380.

aktaranının olmadığına, Abdullah b. Musa'nın da ondan teferrüd ettiğine dikkat çekmektedir.⁸⁷

Bu metinde de bir önceki Ümmü Kürz rivayetinde olduğu gibi cinsiyet odaklı iki farklı muamele vurgusu öne çıkarılmakta, böylelikle daha önceki örneklerde merfû' olarak aktarılan nihâî hükmün bir nevi eylemsel aktarımı yapılmaktadır.

Zikredilen son iki örneğin Amr b. Şuayb kanalıyla ferd bir tarikle geldiği, benzer şekilde ve yalnızca bu metinlerde kız bebek idrarı için farklı bir takdirin gerçekleştiğine odaklanıldığı dikkatlerden kaçmamaktadır. Biyografisini incelediğimizde Amr b. Şuayb'ın rivayet ettiği hadislerin kabulü noktasında tartışmalı bir isim olduğu, münker rivayetleri bulunduğu, hadis ehlinin kimi rivayetlerini terk ettiği bilgisine rastlamaktayız.⁸⁸

Tespit edebildiğimiz ve incelemesinde bulunduğumuz rivayetler arasında Allah resulünün giysisine temas eden bebek idrarını yıkamaya lüzum görmeyip üzerine su dökme/akıtma/serpme ile iktifa ettiğini ifade eden rivayetlerin ma'ruf râvîler aracılığıyla sahih senedler ile aktarıldığı görülürken, bunun hilafına kız bebeğinin idrarının erkeğinden ayrı olarak yıkanmasının gerektiğini sözlü olarak vurgulayan veya kız bebeğe farklı muamele yapıldığını sunan metinlerin merfû' ve mevkûf uyarlamalarında bu anlatımı sahih sabit bir vecih ile Resul'e matuf bir senedin yer almadığı, ferd tarikler halinde gelen nakillerin meçhûl râvî, munkatî' tarik, şâzz/münker metin örnekleri vb. ciddi kusurlar ihtiva ettiği ve metnin son bölümü olarak gelen nihâî hüküm cümlesinin, metinde bir idrâcî anımsattığı belirlenmiştir.

2. Kaynaklarda Konuya Bakış

Rivayetin yer bulduğu kaynakları, münhasıran ale'l-ebvâb türleri incelediğimizde müelliflerin rivayetlere dair seçmiş oldukları başlıklar konuya yaklaşımlarına dair bizlere ciddi ip uçları vermektedir. Yine fıkıh eserlerinde de uzun bölümler halinde ele alınan konuyla ilgili olarak farklı mezhep mensubu fukahâ, rivayetleri farklı şekillerde yorumlamıştır. Çalışmanın sınırları gereği konunun bu boyutuna gark olmaksızın temel görüşlere değinmekle iktifa edeceğiz. Buna göre şu neticeler ile karşılaşmaktayız:

Mâlik b. Enes (ö.179/795) *Muvatta* eserinde "sabînin idrarı hakkında gelenler" başlığını seçmiştir. Kız çocuğu vurgulu bir rivayet olmamasına rağmen nüsha müellifi Şeybânî, ek gıdaya geçmemiş *ğulam* idrarı için bir ruhsat geldiğini, *cariye* idrarının ise yıkanmasının emredildiğini; her ikisinin de

⁸⁷ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 1/251.

⁸⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 7/158.

yıkanmasının daha iyi olacağını, arınana kadar su eklenmesi gerektiğini ve Ebû Hanife'nin de bu görüşte olduğunu söylemektedir.⁸⁹

Abdürrezzak b. Hemmâm (ö.826/211) *el-Musannef* eserinde “*sabînin idrarı*” başlığında her iki tür rivayete de yer verse de kız çocuğu detayını başlıklarına taşımaz. Ümmü Kaysın râvîsi Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe'nin “sünnet, ek gıdaya geçmemiş erkek çocukların (*ğılman*) idrarına su serpmek; yemek yemeğe başladığında yıkamak şeklindedir” sözlerini ve Süfyan ve Zührî'nin benzer görüşlerini aktarır.⁹⁰ Atâ b. Ebî Rabâh yağ-bal gibi besinleri yalamış bir bebeğin ek gıdaya geçmiş sayılmayacağını, böyle küçük tatlamların esas olmayıp karnını doyurmak için yemeğe iştah duymadıkça bebeğin idrarına su döktüğünü ya da serptiğini söylemektedir.⁹¹

İbn Ebî Şeybe (ö.849/235) giysinin bilemediğimiz bir yerine idrarın değmesi halinde ne yapılacağı konusunda bir bab açarak farklı görüşlere yer verir. Burada giysinin tamamının yıkanmasını uygun görenlerin görüşlerinin yanı sıra su akıtmayı ve serpmeyi yeterli gören isimlere de yer verir.⁹² Konuyu “el-biseye değen *sabî* idrarı” babında ele alır. Babda Hasan el-Basrî'nin “ek gıdaya geçilmediyse her ikisi için de su akıtmak (*nadh*) yeterlidir” görüşünü verir.⁹³ Annesi aracılığı ile aktardığı, idrara cinsiyete dayalı farklı muamele edilmesi rivayetinin aksi yönünde görüş belirtmiş olması dikkat çekmektedir.⁹⁴

İbn Ebî Şeybe ikinci bir bab başlığını “Ebû Hanife'ye reddiye” kitabında “süt emenin (*الرضيع*) idrarı meselesi” şeklinde açarak Ebû Hanife'ye izafe edilen her ikisinin de yıkanmasının daha iyi olacağı yönündeki görüşe itirazını sunmuş olur.

Buhârî (ö.870/256) ve Müslim (ö.875/261) de kız çocuğu detayından bahsetmeksizin aynı iki rivayeti kullanırlar. Buhârî “sıbyânın bevlî” babını kullanırken Müslim, “süt emen çocuğun (*الطفل الرضيع*) idrarının hükmü ve nasıl yıkanacağı (*غسله*)” başlığını kullanır. İbn Hacer'e (ö.852) göre Buhârî, iki idrar arasında fark olduğunu belirten rivayetler şartlarına uymadığı için eserine almamıştır.⁹⁵

“Yemek yemeyen erkek çocuğun (*ğulam*) idrarına su akıtılması (*nada-ha*)” başlığını seçen Tirmizî (ö.892/279) sadece Ümmü Kays rivayetini verip konuyla alakalı rivayetleri olan tüm sahabenin ismini sıralar ve “ashabdan

⁸⁹ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*, 1/41.

⁹⁰ Abdürrezzâk, *el-Musannef*, I, 478.

⁹¹ Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 1/477-479.

⁹² İbn Ebî Şeybe, bu konuyu eserde iki ayrı bapta tekrar ile ele alır. Bk. *el-Musannef*, 2/254; 2/267.

⁹³ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 2/258.

⁹⁴ Basrî'nin “tüm idrarlar aynıdır” dediği de aktarılır. Bk. Bedreddîn el-Aynî, *Nuhabü'l-efkâr*, 2/264.

⁹⁵ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethü'l-Bârî*, 1/325.

bu kimseler ile Ahmed, İshak ve diğerleri *ğulamın* idrarına su akıtılır (*nadh*), *cariyenin*ki yıkanır demişlerdir, yemek yiyorlarsa ikisi de yıkanır” açıklamasında bulunur.⁹⁶

Dârimî (ö.869/255) “yemek yemeyen *ğulamın* idrarı” babında kız çocuğu ile ilgili herhangi bir rivayet zikretmez.⁹⁷

İbn Mâce, (ö.273/887) “yemek yemeyen *sabînin* idrarı” bab başlığında rivayetlerin çoğuna yer vermesine rağmen bab başlığında kız çocuk detayına girmemiştir. Rivayete göre Şâfiî (ö.204) iki idrarın farkını anlamadığını söyleyen bir kimseye “*ğulamın* idrarı su ve çamur, *cariyenin* idrarı et ve kandır” demekle, böylelikle Havva’nın Adem’in kaburga kemiğinden yaratıldığına dair kadim tasavvura atıfta bulunmaktadır. Şâfiî’ye nisbet edilen bu açıklama, daha sonraki kaynaklarda da İbn Mâce nakli⁹⁸ referans gösterilerek tekrarlanmış; her iki idrar arasındaki fark, cinsiyetlerin varoluşsal yönüne yüklenmiştir. İleride zikredeceğimiz üzere İmam Şâfiî’ye atfedilen ma’ruf görüş farklı ceyran etmektedir.⁹⁹

Ebû Dâvûd (ö.889/275) “elbiseye değen *sabînin* idrarı” başlığında Ebu’s-Semh rivayetinin akabinde Hasan el-Basrî’nin “bütün idrarlar aynıdır” sözünü kullanır.¹⁰⁰

Nesâî (ö.915/303) “yemek yemeyen *sabînin* idrarı” ve “kız çocuk (*câriye*) idrarı” şeklinde iki ayrı başlık halinde konuyu ele alan ilk kişidir.¹⁰¹ *es-Sünenü’l-kübrâ* eserinde de “yemek yemeyen *sabînin* idrarı ve elbiseye değmesi” ile “erkek (*zeker*) ve kız (*ünsâ*) arasındaki fark” bablarını açar.¹⁰²

İbn Huzeyme (ö.924/311) konuyu “*sabiyyenin* bevlî”, “süt emen *sabiyyenin* bevlî ve süt emen *sabîden* farkı” ve “*ğulamın* idrarına su dökme ve ek gıdaya geçmediyse su serpmeye” şeklinde üç bab halinde işler.¹⁰³

Tahâvî (ö.933/321), *Şerhu Meâni’l-Âsâr* eserinde “ek gıdaya geçmemiş *ğulam* ve *cariyenin* idrarının hükmü” başlığında konuya dair tüm rivayetleri sıralar. Akabinde kendi görüşlerini verir. Ona göre erkek bebek için kullanılmış olan *sabbe* ve *nadaha* sözcüğü kız için kullanılmış olan *ğasele* ile aynı anlamdadır.

⁹⁶ Tirmizî, “Taharet”, 54.

⁹⁷ Dârimî, *el-Müsned*, 1/476.

⁹⁸ İbn Mâce, “Taharet”, 77.

⁹⁹ Şâfiî’ye izafe edilen bu söz üzerine yapılmış aşırı bir yorum örneği için bk. Salih Keşgin, “Âyetleri Anlamada Hadis Algısının Etkisi”, *Tarihten Günümüze Kur’an İlimleri ve Tefsir Usûlü* (İstanbul: İlim Yayma Vakfı Kur’an ve Tefsir Akademisi, 487, 2009).

¹⁰⁰ Ebû Dâvûd, “Taharet”, 135.

¹⁰¹ Nesâî, “Taharet”, 189-190

¹⁰² Nesâî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, 2/247.

¹⁰³ İbn Huzeyme, *es-Sahih*, 1/259-260.

Bu sebeple erkek idrarının da yıkanması gereklidir. Farklı lafızlar kullanılsa da neticede yıkamak kastedilmiştir. Her iki idrarın da necis oluşundan mütevellid temizlenmeleri gerekir.¹⁰⁴

İbn Hibbân (ö.965/354) “ek gıdaya geçmemiş süt emen *sabînin* idrarının değdiği yeri yıkamamanın mübah oluşu”, “Aişe’nin ‘ilave etti’ lafzı ile serpmeyi kastetmiş olması”, “ek gıdaya geçmemiş *sabî* idrarının değdiği giysiye su serpmekle yetinmek” ve “*sabîyyeye* değil, *sabîye* has bir durum olduğu” bab başlıklarını oluşturur.¹⁰⁵

Beyhakî (ö.1066/458)’ye göre tüm bu rivayetler her iki cinse ait idrarın birbirinden farklı olduğunu göstermektedir ve Şâfiî “bana göre *cariye* ve *sabînin* idrarının farkını ortaya koyan sâbit sünnet yoktur” sözünü söylerken bu hadislerden habersizdir. Aynı şekilde Buhârî’nin ve dahi Müslim’in kız çocuk detayı veren rivayetleri kitaplarına almamış olmaları da böyledir.¹⁰⁶ *Nadh* ve *raşşe* fiilini aynı gören Şâfiî’nin “ek gıdaya geçsin geçmesin şayet *cariyenin* idrarı yıkanırsa iyi olur ama su serpilsede uygundur” görüşünde hata ettiğini iddia eder.¹⁰⁷ Şâfiî’ye nisbet edilen bu görüş, İbn Mâce’nin ona hamlettiği ontolojik yorumdan oldukça farklıdır ve daha yaygın olarak zikredildiği görülmektedir.

Konuyla ilgili olarak tek bir şahsa izafe edilen görüşlerin çeşitliliğine bir örnek Hasan el-Basrî rivayetleridir. Bir tarihte Ümmü Seleme rivayeti Basrî’nin kendi görüşü olarak verilmekte, diğer taraftan “ek gıdaya geçilmediyse her ikisi için de su akıtmak (*nadh*) yeterlidir” dediği kaydedilmektedir.¹⁰⁸

Hadis şerhlerinde, seçilen lafızlar üzerine yoğunlaşmış; *nadh*, *raşşe* fiillerinin semantiği üzerine Arap dilinden örnekler verilmiştir.¹⁰⁹ Hattâbî’ye göre *nadh*, aslında bir yıkamadır. Ovma sıvazlama olmadan suyun içerisinde bekletmeden bir şeyin üzerine suyu tekrar tekrar çarpmaktır. *Gasl* ise suda bekletme ve sıkma gerektirir. *Raşşe* de *nadh* gibi suyun her tarafa ulaştırılması demektir. Bu durumda sadece *cariye* için kullanılan *gasl*, *sabî* idrarının necis olmadığı anlamına gelmez. Sadece necaseti gidermede daha az çaba harcanmış demektir.¹¹⁰

¹⁰⁴ Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, 1/94.

¹⁰⁵ İbn Hibbân, *Sahîh*, 6/399.

¹⁰⁶ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 5/87.

¹⁰⁷ Beyhakî, *Marifetü's-sünen ve'l-âsâr*, 3/377.

¹⁰⁸ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 2/258. Humeyd et-Tavîl ve Taberî’den Hasan el-Basrî’nin “*sabîyye* nin idrarı yıkanır, *sabîninkine* su ilave edilir” dediği nakledilir. Bk. İbn Abdülber en-Nemerî, *el-İstizkâr*, 1/357.

¹⁰⁹ Bedreddîn el-Aynî, *Nuhabü'l-efkâr*, 2/258.

¹¹⁰ Hattâbî, *Meâlimü's-sünen*, 115.

İbn Hacer (h.852) şu üç görüşü verir: “erkeğin idrarına su akıtmak yeter; kız için yeterli gelmez” görüşünde olanlar (Atâ, Hasan el-Basrî, Zührî, Ahmed, İshâk, İbn Vehb ve diğerleri); İkisi için de su akıtmanın yeteceği görüşünde olanlar (Evezâ ve bir nakle göre de Şâfiî ve Malik); ikisininkini de yetişkin bireyinki gibi yıkamanın gerekeceğini söyleyenler (Sevrî, Nehâî, Said b. el-Müseyyeb, Hasan b. Hay, Ehl-i Rey ve Malikîler).¹¹¹ Bu son görüşü kabul edenler rivayetteki “yıkamadı” lafzını “yani mübalağalı bir şekilde ovalayarak yıkamadı” şeklinde açıklar.¹¹² Hepsî de erkek bebeğin bevlinin de necis olduğunda hemfikir olup yalnızca bu necasetin nasıl giderileceği hususunda görüş ayrılığındadırlar. Necis olmadığını iddia edenler de olmakla birlikte bu batıl bir yorumdur.¹¹³

Rivayetler özelinde idrara müdahalede neşet eden tearuz, necaset oluşları nazarında da bir ihtilafı gündeme getirir. Kimileri *sabî* bevlinin, *sabiyye*-ninkine kıyasla necis olmadığını öne sürmüş;¹¹⁴ bu itibar ile idrarın cinsiyet temelinde necis olup olmadığı tartışılmıştır.¹¹⁵ Şâfiî’ye izafe edilen varoluş temelli farklılık görüşünü esas alanlar, erkek idrarının aşırı bir temizleme gerektirecek ölçüde kokmadığını, kız idrarının ise mizacından gelen bir soğukluğun sirayeti ile diğer necis anâsır gibi yıkanmasını gerektirecek ölçüde yoğun kıvamlı ve kokulu olduğunu öne sürerek, yaratılış kaynaklı bir ayırım ihdas etmişlerdir.¹¹⁶ Bu fikri imâl edenlerin aksine cinsiyet farklılığının necis olup olmayışı belirleyen bir ölçüt olmadığı görüşü genel kabulü oluşturur.

Metinlerdeki cinsiyet bağlamı gözükken farklılığı, koşullar gereği olarak gören ve konuyu salt kadın-erkek varlığı ile değil, olayın vuku bulduğu an ve neticeler üzerinden değerlendirmeyi seçen isimler de olmuştur. Bu isimlerin başında Hanefî fakihî muhaddis Tahâvî (ö.933/321) gelmektedir.¹¹⁷ O’na göre bu sebeplerden dolayı arındırma esnasında suyun kullanılış biçimi birbirinden ayrı gözlemlenmiştir. Yemek yemeğe başlamış olmalarının sonrasında da öncesinde de durum aynıdır; bu bir fark oluşturmaz. Tahâvî bu görüşüne

¹¹¹ Bk. İbn Abdülber, *el-İstizkâr*, 1/357; Bedreddîn el-Aynî, *Nuhâbü’l-efkâr*, 2/254.

¹¹² İbn Hacer el-Askalânî, *Fethü’l-Bârî*, 1/327; Bedreddîn el-Aynî, *Umdetü’l-kârî*, 3/130.

¹¹³ Nevevî; Şâfiî, Kâdı İyâz ve İbn Battâl’ın bu görüşte olduğunu iddia eder. Bk. Nevevî, *Şerhu’l-Nevevî alâ Müslim*, 3/195. Yine Ali rivayetine istinaden kızın idrarını yıkama dışında bir şey ile temizlemenin caiz olmadığını söyler. Bk. 1/30. Aynî, Nevevî’nin Şâfiî’ye attığı bu görüşün ondan değil Mâlik’ten geldiğini iddia eder. Bk. Bedreddîn el-Aynî, *Nuhâbü’l-efkâr*, 2/254.

¹¹⁴ Rivayetteki “yıkamadı” ibaresi bunun delili görülebilmektedir. Bk. Bedreddîn el-Aynî, *Umdetü’l-kârî*, 3/130.

¹¹⁵ İbn Battâl, *Şerhu Sahîhi’l-Buhârî*, 1/332.

¹¹⁶ Bk. Münâvî, *et-Teysîr bi şerhi’l-Câmi’-s-Sağîr*, 1/435.

¹¹⁷ Ona göre kız ve erkek bebek için farklı kelimelerin kullanılması, ancak idrarlarının çıkış yerlerinin yapısal değişikliği ve neticede kirlendikleri mahallin birbirlerinden farklı boyutta olmasından kaynaklanmaktadır. Sabî idrarı, cariyeye idrarının aksine tek bir mahalden çıkar ve dağılmaz. Çıkış yeri daha geniş olduğunda idrar daha geniş bir yüzeye sirayet eder ve temizlemek için daha fazla su kullanılır. Bk. Tahâvî, *Şerhu Meâni’l-Âsâr*, 1/93.

Said b. El-Müseyyeb'e izafe edilen "Bütün idrarlar aynıdır; serpme ile temizlenene serpme, dökme ile temizlenene dökme vardır" sözlerini delil getirir.¹¹⁸ Önemli olan neticede necasetin giderilmesidir. Bu yorum Aynî tarafından da tekrarlanır. O iki cinsin biyolojik yapılarındaki farklılığa binaen idrarın çıkış mahalli ve etrafa yayılması üzerinden temizlenmelerinde usul farklılığı olacağını söylese de kız idrarının daha koyu ve yoğun olduğu, erkek idrarının suya benzediği yönündeki iddialara değinmeden edememektedir.¹¹⁹ Netice itibariyle Resulullah'ın iki idrara farklı muamele ettiğini yadsımayan Aynî, O'nun etrafa dağılarak değen kız idrarını yıkadığını düşünmektedir.¹²⁰ Konunun ilerleyen zamanda taşındığı boyutu gösteren çarpıcı bir örnek ise hünsaların idrarına nasıl muamele edileceğinin ele alınmış olmasıdır.¹²¹

Sonuç

Temel hadis kaynaklarında çeşitli sahabilerden gelen rivayetlerde Allah resulü kucağına idrarını yapan bir erkek bebeğin idrarına su dökmekte; kimi metinlerin akabinde ise "erkek bebeğin idrarına su dökülür, kızınki ise yıkanır" denilmektedir. Tespitlerimize göre 12 farklı sahabiden gelen rivayetlerde Resulullah'a izafe edilen ve bir kalıp halinde tekrarlanan "يُنْضَجُ بَوْلُ الْغُلَامِ، وَيُغَسَّلُ" "بَوْلُ الْحَارِيَّةِ" lafzını merfû' olarak sunan isnadların sahîh/sâbit olmadığı, bilakis delil değeri olmayacak ölçüde zayıf tarikler ile geldikleri görülmektedir. Bebek idrarı konulu metinlerde gözlemci ve aktarıcıların tasarrufuyla temizleme halini ifade etmek üzere anlamları birbirine oldukça yakın olan "نَضَحَ، رَشَ، صَبَّ" lafızları kullanılmıştır. Sahîh/sâbit rivayetlerde Resulullah'ın cinsiyete odaklanmaksızın idrarın su ile arındırılmasını tavsiye ettiği görülürken, râvîlerin gelen bebeğin cinsiyetine yönelik vurguları ve Allah resulünün reaksiyonunu betimleme üzerine seçtikleri fiillerin anlamsal farklılığının cinsiyet odaklı bir ayırdı gündeme taşıdığı, vurguyu bu yönde derinleştirdiği görülmektedir.

Şerhlerde ve fukaha nezdinde konu, kullanılan farklı kavramların semantiği üzerinde durulmak suretiyle ele alınmıştır. Kimileri sıhhati üzerine bir değerlendirme yapmaksızın rivayetleri muhkem kabul etmişlerdir. Böylelikle idrar ile boyanmış bir kumaşın peygamberin defin levazımatı arasında kullanımından, tabiin neslinde dahi giyilmesinden azâde kalınarak, süt dönemi bebek idrarının cinsiyet bazında ayrıştırılıp necis-tâhir tartışmasına

¹¹⁸ Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, 1/94.

¹¹⁹ Bedreddîn el-Aynî, *Nuhabü'l-efkâr*, 2/263. Aynî usulcü Kerhî'nin erkek idrarının etrafa yayıldığı, kız idrarının tek bir yerde kaldığı bu sebeple kızınkinin yıkanıp erkeğinkine su serpildiğini, yani aksi yönde görüş belirttiğini aktarır. Bk. *Nuhabü'l-efkâr*, 2/262.

¹²⁰ Bedreddîn el-Aynî, *Nuhabü'l-efkâr*, 2/273.

¹²¹ Câmîu's-sağîr şerhinde hünsaların kız gibi olduğu iddia edilir. Bk. Bûlâkî, *Sîracu'l-münîr* 2/134. Nevevî de Beğavî'den bu görüşü vermekle birlikte idrarın çıkış yeri hangi cinsle ait ise ona göre muamele edilir diye ekler. Bk. Nevevî, *el-Mecmu' şerhi'l-Mühezzeb*, 2/608.

dönüştürülmesi; erkek bebeğin kendinden menkul bir saflık ile idrarının su gibi temiz, kız bebeğinkinin yaratılıştan kokulu ve yoğun, bu sebeple de necis görülmesi söz konusu olabilmiştir. Tespitlerimize göre Hz. Peygamber'in sünnetinde, sahih/sabî rivayetlerde böyle bir ayırım bulunmamaktadır.

Kimi görüş ehli, idrarı su ile temizlemeyi salık veren umum lafızlı rivayetler ışığında bahsi geçen metinlerin ontolojik bir farklılığa işaret etmediğini, bilakis bebeklerin yaratılış gereği idrar çıkış yerlerinin farklılığı sebebiyle olay esnasında yayılan idrarın miktarının ve yayıldığı yüzeyin ölçülerinin farklı bir muameleyi doğurmuş olabileceğini söyleyerek râvîler tarafından seçilen temizleme lafızlarının tamamının yıkama halini imgelediği yönünde izahlarda bulunmuşlardır. Buna ek olarak Resulullah'ın talebi üzere getirilmiş olan suyun miktarı da necasete müdahalenin biçimini belirlemiş olabilir. Sonuç olarak cinsiyet üzere vurgu yapılmadığı, bu farklılıktan kaynaklanan bir necis-tâhir olma halinin hedeflenmediği anlaşılmaktadır.

Son olarak Arap dilindeki şahıs zamirlerine ve nesnelerin cinsiyet üzerinden tanımlanmakta oluşlarına dikkat çekmek istiyoruz. Canlı/cansız tüm varlıkların dışıl ya da eril bir cinsiyetinin olması, rivayette "bebek" tasavvurunun cinsel kimliği ile kelimelere dökülüp vakada bebeğin anlatımının *sabî* (erkek bebek) kelimesi ile form bulmasına ve rivayet içerisinde vurgu kazanmasına sebebiyet vermiş gözükmektedir. Bu tanımsal belirlilik, zıttını tesis ederek kız bebek tecessüsünü doğurmuştur. Bazı metinlerde ek olarak "kız bebek" (*sabiyye*) biçimlenmesinde bu hususun etkisi olmalıdır. Böylelikle cinsiyet bazında bir başkalık söz konusu değilken, konu cinsiyet vurgusuna indirgenmiş; "idrara su ile bu şekilde müdahale edilmelidir" mesajı, Arapçadaki müzekker/müennes farklılığının da devreye girmesi ile kız bebeğine ayrı bir muamele gerekeceği kanısını vücuda getirmiş; konu ile ilgili yorumlar metne idrâc olmuştur. Netice itibarıyla lafza indirgenen bir anlama, necasetin mahiyeti ve arındırılması hususunda cinsiyet odaklı bir ayrımı türetmiş; râvînin gözlem, anlam ve nakletme üzerine tasarrufları neticesinde metne idrâc olunan ifade, zamanla bir aforizmaya dönüştürülmüş; idrarın necisliği ve taharetini belirten "idrarı su ile temizleyiniz" şeklindeki umum hadislerini tahsis eden bir delil niteliği kazanmıştır.

Kaynakça

- Abdürrezzâk b. Hemmâm, Ebû Bekr es-Sanânî. *el-Musannef*. Nşr. Heyet. Kahire: Dârü't-Te'sîl, 2015.
- Ahmed b. Hanbel. *el-Esâmî ve'l-künâ*. Nşr. Muhammed b. Alî el-Ezherî. b.y.: Dârü'l-Fârûk, 2015.
- Ahmed b. Hanbel. *el-Müsned*. Nşr. Heyet. Cem'iyetü'l-Meknez, 2010.
- Alî b. el-Ca'd, el-Cevherî. *Müsnedu İbni'l-Ca'd*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1996.
- Altıkulaç, Tayyar. "İkrime el-Berberî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, 2000.
- Bedreddîn el-Aynî, Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed. *Nuhabu'l-efkâr fi tenkîhi Me-bânî'l-Ahbâr fi şerhi Me'ânî'l-Âsâr*. Nşr. Yâsir b. İbrâhîm. b.y.: y.y., 2008.
- Bedreddîn el-Aynî, Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed. *Umdetü'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. Beyrut: Dâru İhyâ'î't-Türâsî'l-Arabî, ts.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *el-Hilâfiyyât beyne'l-imâmeyn eş-Şâfi ve Ebî Hanîfe ve Ashâbih*. Nşr. Heyet. Kahire: Ravda, 2015.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *Marifetü's-sünen ve'l-âsâr*. Nşr. Abdulmu'tî Emîn Kal'acî. Karaçi: y.y., 1991.
- Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr. *el-Bahrü'z-zehhâr*. Nşr. Mahfûzurrahmân Zeynullâh vd. Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 2009.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail. *el-Künâ*. Nşr. Abdurrahmân el-Muallimî. Beyrut: Müessesetü Kütübî's-Sekafiyye, 1986.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail. *et-Târîhu'l-kebir*. Nşr. Hâşim en-Nedvî. b.y.: Dârü'l-Fikr, ts.
- Bûlâkî, Ali b. Ahmed. *Sirâcu'l-münîr şerhu Câmiu's-Sağîr*. b.y.: Matbaatü'l-Hayriyye, 1304H.
- Dârekutnî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer. *el-İlelü'l-vâride fi'l-ehâdisi'n-nübüvve*. Nşr. Muhammed b. Sâlih ed-Dubâsî. Beyrut: Müessesetü'r-Reyyân, 2011.
- Dârekutnî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer. *Sünenü'd-Dârekutnî*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2004.
- Dârimî, Abdullah b. Abdurrahman et-Temîmî. *el-Müsned*. Nşr. Heyet. Kâhire: Dârü't-Te'sîl, 2015.
- Dûlâbî, Ebû Bişr Muhammed b. Ahmed er-Râzî. *el-Künâ ve'l-esmâ*. Nşr. Nazr Muhammed el-Feryâbî. Beyrut: Dârü İbn Hazm, 2000.
- Ebû Saîd el-Eşec, Abdullah b. Saîd el-Kindî. *Cüz'ün fihî hadîsu Ebî Saîd el-Eşec*. Nşr. Ebû Necîd İsmâil b. Muhammed. b.y.: Dârü'l-Muğnî, 2001.
- Ebû Ubeyd, Kâsım b. Sellâm. *Garîbü'l-hadîs*. Nşr. Hüseyin Muhammed Şeref. Kahire: y.y., 1984.
- Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Alî el-Mevsilî. *Müsnedü Ebî Ya'lâ*. Nşr. Heyet. Kâhire: Dârü't-Te'sîl, 2017.

- Hâkim en-Nisâbü'rî, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah. *el-Müstedrek âle's-Sahihayn*. Nşr. Heyet. Kâhire: Dârü't-Te'sîl, 2014.
- Harbî, Ebû İshak İbrahim b. İshak. *Garîbü'l-hadîs*. Nşr. Süleyman İbrahim Muhammed el-Âyid. Mekke: Câmiatü Ümmü'l-Kurâ, 1405H.
- Hattâbî, Hamd b. Muhammed. *Meâlimü's-sünen*. Haleb: el-Matbaâtü'l-İlmiyye 1932.
- İbn Abdülber, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdullâh en-Nemerî. *el-İstizkâr*. Nşr. Sâlim Muhammed Atâ vd. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.
- İbn Abdülber, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdullâh en-Nemerî. *et-Temhîd li mâ fî'l-Muvatta mine'l-meânî ve'l-esânîd*. Nşr. Mustafa b. Ahmed el-Alevî vd. Mağrib: Vezâratü Umumi'l-Evkâf, 1967.
- İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullah el-Cürcânî. *el-Kâmil fi duafâi'r-ricâl*. Nşr. Mâzin Muhammed es-Sersâvî. Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 2013.
- İbn Arrâk, Ebû Hasen Alî b. Muhammed b. Alî el-Kenânî. *Tenzîhü'ş-şerîati'l-merfûa ani'l-ehbâri's-şeniati'l-mevdûa*. Nşr. Abdülvehhâb Abdüllatîf vd. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1399H.
- İbn Battâl, Ebû Hasan Alî b. Halef b. Abdulmelik. Şerhu *Sahîhi'l-Buhârî*. Nşr. Yâsir b. İbrâhîm. Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 2003.
- İbn Ebî Âsım, Ebû Bekr b. Ahmed eş-Şeybânî. *el-Âhâd ve'l-mesânî*. Nşr. Bâsim Faysal Ahmed el-Cevâbire. Riyâd: Dârü'r-Râye, 1991.
- İbn Ebî Hâtım er-Râzî, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed. *Beyânu hatâi'l-Buhârî fi târihihi*. Nşr. Abdurrahman b. Yahyâ el-Muallimî. Haydarâbâd: Dâiretu'l-ma'ârifî'l-Osmâniyye, ts.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr b. Abdullah el-Absî. *el-Musannef*. Nşr. Sa'd b. Nâsır eş-Şetrî. Riyâd: Dâru Künûzi İşbîliyâ, 2015.
- İbn Ebî'd-Dünyâ, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed el-Kureşî. *el-İyâl*. Nşr. Fâdıl b. Halef. Riyâd: Dâru atlasî'l-hadrâ, 2012.
- İbn Hacer el-Askalânî. *el-İsâbe fi temyîzi's-sahâbe*. Nşr. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. Mısır: Dârü Hicr, 2008.
- İbn Hacer el-Askalânî. *et-Telhîsu'l-habîr fi tahrîc ehâdîsi'r-Râfi'î el-Kebîr*. Nşr. Ebû Âsım Hasen b. Abbâs. Mısır: Müessesetü Kurtuba, 1995.
- İbn Hacer el-Askalânî. *Fethü'l-Bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. Nşr. Muhibbuddîn el-Hatîb. Beyrut: Dârü'l-Ma'rîfe, 1959.
- İbn Hacer el-Askalânî. *Lisânü'l-Mîzân*. Nşr. Dâiratu'l-ma'ârifî'n-nizâmîyye. Beyrut: Müessesetü'l-A'lemî, 1971.
- İbn Hacer el-Askalânî. *Tabsîru'l-müntebih bi tahrîri'l-müştebih*. Nşr. Muhammed Alî en-Neccâr. Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, ts.
- İbn Hacer el-Askalânî. *Takrîbü't-Tehzîb*. Nşr. Muhammed Avvâme. Suriye: Dârü'r-Reşîd, 1986.
- İbn Hacer el-Askalânî. *Tehzîbü't-Tehzîb*. Hindistan: Dâiretu'l-Ma'ârifî'n-Nizâmîyye, 1908.

- İbn Hibbân, Ebû Hâtım Muhammed el-Bustî. *Sahîh*. Nşr. Mehmet Ali Sönmez vd. b.y.: Dârü İbn Hazm, 2013.
- İbn Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed b. İshâk. *Muhtasaru'l-muhtasar mine'l-müsnedi's-Sahîh*. Nşr. Heyet. Kahire: Dârü't-Te'sîl, 2014.
- İbn Receb el-Hanbelî, Ebû'l-Ferec Abdurrahmân b. Ahmed. *Fethü'l-Bârî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. Nşr. Ebû Muâz Tarık b. Avdullah. Demmâm: Dârü İbni'l-Cevzî, 1422H.
- İbnu'l-Esîr, Ebû's-Sa'âdât el-Mübârek el-Cezerî. *en-Nihâye fî garîbi'l-hadîs ve'l-eser*. Nşr. Tâhir Ahmed ez-Zâvî. Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1979.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Abdurrahmân b. Alî. *et-Tahkîk fî mesâilî'l-hilâf*. Nşr. Mesâd Abdulhamid Muhammed. Beyrut: y.y., 1994.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Abdurrahmân b. Alî. *Garîbü'l-hadîs*. Nşr. Abdülmü'tî Emîn el-Kal'acî. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1985.
- İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye, Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb. *Tuhfetü'l-mevdûd bi ahkâmi'l-mevlûd*. Nşr. Abdülkâdir el-Arnâût. Dimaşk: Mektebetü Dârü'l-Beyân, 1971.
- İbnü'l-Mülakkın, Ebû Hafs Ömer b. Ali. *el-Bedrü'l-münîr*. Nşr. Mustafa Ebu'l-Gayt vd. Riyâd: Dârü'l-Hicr, 2004.
- İshâk b. Râhûye, el-Mervezî. *Müsnedu İshâk b. Râhûye*. Nşr. Heyet. Kahire: Dârü't-Te'sîl, 2016.
- Kesgin, Salih. "Âyetleri Anlamada Hadis Algısının Etkisi". *Tarihten Günümüze Kur'an İlimleri ve Tefsir Usûlü*. İstanbul: İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi, 2009.
- Kütüb-i Sitte*. Riyâd: Dârü's-Selâm, 2000.
- Makdisî, Ebû'l-Fazl İbnü'l-Kayserânî Muhammed b. Tâhir. *Zahîratü'l-huffâz mine'l-Kâmil li İbni Adî*. Nşr. Abdurrahman el-Feryevâî. Riyâd: Dârü's-Selef, 1996.
- Mâlik b. Enes, Ebû Abdullah el-Medenî. *el-Muvatta (Şeybânî nüshası)*. Nşr. Abdülvehhâb Abdüllatîf. b.y.: el-Mektebetü'l-İlmiyye, ts.
- Mizzî, Cemâleddîn Ebû'l-Haccâc Yûsuf b. Abdurrahmân. *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâi'rr-ricâl*. Nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1980.
- Muhallis, Muhammed b. Abdurrahman b. el-Abbâs. *el-Muhallisiyyât*. Nşr. Nebîl Sadeddîn Cerrâr. Katar: Vizâratü'l-Evkâf, 2008.
- Münâvî, Zeynüddîn Muhammed Abdurraûf. *et-Teyşîr bi şerhi'l-Câmi'i's-Sağîr*. Riyâd: Mektebetü'l-İmâm eş-Şâfî, 1988.
- Nesâî, Ahmed b. Şuayb. *es-Sünenü'l-kübrâ*. Nşr. Heyet. Kahire: Dârü't-Te'sîl, 2012.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref. *el-Mecmu' şerhi'l-Mühezzeb*. Nşr. Muhammed Necib Mutî Cidde: Mektebetü'l-İrşâd, 2003.
- Taberânî, Ebû'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed. *el-Mu'cemu'l-evsat*. Nşr. Târik b. İvadullâh vd. Kahire: Dârü'l-Haremeyn, ts..

- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed. *el-Mu'cemü'l-kebîr*. Nşr. Hamdî b. Abdulmecîd es-Selefi. b.y.: Dârü İhyâi Tûrâsi'l-Arabî, 1983.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed. Şerhu *Meâni'l-Âsâr*. Nşr. Muhammed Zührî en-Neccâr vd. b.y.: Âlemü'l-Kütüb, 1994.
- Tirmizî, Muhammed b. İsa. *Tertîbu İleli't-Tirmizî'l-kebîr*. Nşr. Subhî es-Sâmerrâî vd. Beyrut: Mektebetü'n-Nahdeti'l-Arabiyye, 1409H.
- Tûsî, Ebû Alî el-Hasen b. Alî b. Nasr. *Muhtasaru'l-ahkâm*. Nşr. Enîs b. Ahmed el-Endelusî. Medine: Mektebetü'l-Gurebâ'îl-Eseriyye, 1415H.
- Ukaylî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr el-Mekkî. *ed-Duaî'ü'l-kebîr*. Nşr. Heyet. Kahire: Dârü't-Te'sîl, 2013.
- Zehebî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed. *Mîzânü'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*. Nşr. Muhammed Rıdvân vd. Dımeşk: Müessesetü'r-Risâle, 2009.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Amr. *el-Fâîk fi garîbi'l-hadîs*. Nşr. Alî Muhammed el-Bicâvî vd. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, ts.

